

МВС України
Харківський національний університет внутрішніх справ
Кафедра криміналістики, судової експертології та домедичної підготовки
факультету № 1
Кафедра кримінального процесу та організації досудового слідства
факультету № 1
Кафедра протидії кіберзлочинності факультету №4

**Пошук та фіксація фактичних даних про
протиправні діяння, які вчинені з
використанням інформаційно-
телекомунікаційних систем або технологій
при розслідуванні фактів збуту
наркотичних засобів**

Науково-методичні рекомендації

Харків 2022

УДК 343.98:[351.761:004.77](477)(072)
ББК 67.9(4УКР) 623.20я73р
П66

ПЕРЕДМОВА

Науково-методичні рекомендації для практичних підрозділів Національної поліції України «Пошук та фіксація фактичних даних про протиправні діяння, які вчинені з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем або технологій при розслідуванні фактів збуту наркотичних засобів».

СХВАЛЕНО Науково-методичною радою Харківського національного університету внутрішніх справ від 20.01.2022 р. Протокол № 1	ЗАТВЕРДЖЕНО Вченою радою факультету №1 Харківського національного університету внутрішніх справ від 19.01.2022 р. Протокол № 1
ПОГОДЖЕНО Секцією Науково-методичної ради Харківського національного університету внутрішніх справ з юридичних дисциплін від 19.01.2022 р. Протокол № 1	ЗАТВЕРДЖЕНО На засіданні кафедри криміналістики, судової експертології та домедичної підготовки факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ Від 14.01.2022 р. Протокол № 1

Рецензенти:

Юхно О.О. - професор кафедри криміналістики, судової експертології та домедичної підготовки факультету №1 Харківського національного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор

Пиріг І.В. - професор кафедри криміналістики, судової медицини та психіатрії Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, доцент

Пошук та фіксація фактичних даних про протиправні діяння, які вчинені з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем або технологій при розслідуванні фактів збуту наркотичних засобів: науково-методичні рекомендації для підрозділів Національної поліції України. Х.: ХНУВС, 2022. 69 с.

Розробники: к.ю.н., доц. Кікінчук В.В., к.ю.н., доц. Матюшкова Т.П., к.ю.н. Піддубна А.В., к.ю.н., доц. Манжай О.В., к.т.н., доц. Носов В.В.

© Кікінчук В.В., Матюшкова Т.П., Піддубна А.В., Манжай О.В., Носов В.В.

© Харківський національний університет внутрішніх справ, 2022

УДК 343.98:[351.761:004.77](477)(072)
ББК 67.9(4УКР) 623.20я73р
П66

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
1. Особливості криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень, пов'язаних із незаконним обігом наркотичних засобів чи психотропних речовин із використанням сучасних телекомунікаційних та інших технологій	5
2. Типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із незаконним обігом наркотиків із використанням сучасних телекомунікаційних та інших технологій.....	17
3. Особливості тактики проведення окремих слідчих (розшукових) та інших дій у алгоритмі розслідування незаконного обігу наркотиків із використанням сучасних телекомунікаційних та інших технологій.....	20
4. Особливості здійснення досудового розслідування фактів збуту наркотичних засобів з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем або технологій	29
5. Аналіз електронних даних по наркозлочинах, які вчиняються з використанням можливостей кіберсфери	52
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	65

ВСТУП

Наркозлочини є одними з найбільш небезпечних кримінальних діянь. Їх надприбутковість нерідко стає вирішальним фактором, який впливає на приток нових кримінальних сил у цю сферу. На теперішній час збут наркотичних та психотропних речовин досить часто відбувається за допомогою мережі Інтернет, що, з одного боку, суттєво ускладнює правоохоронним органам процес встановлення та документування фігурантів, а з іншого, надає нові можливості для збирання інформації та її аналізу.

Наркозлочини, які вчиняються з використанням можливостей кіберсфери, спочатку були поширені у великих агломераціях, проте сьогодні їх вже фіксують і у районних центрах та великих селищах. Випадки отруєння молоді неякісними наркотичними або психотропними речовинами стають все частішими. У той же час правоохоронні органи не встигають своєчасно реагувати на подібні виклики, а правопорушникам вдається тривалий час уникати відповідальності та водночас суттєво примножувати свій кримінальний капітал.

Запровадження нових схем вчинення наркозлочинів організованими злочинними угрупованнями викликає занепокоєння не лише на державному рівні, але й на рівні місцевих громад. Непоодинокими є приклади, коли мешканці районів об'єднуються для протидії цьому ганебному явищу. Трапляються, навіть, випадки вчинення самосудів над учасниками наркоугруповань.

Наведене свідчить про надзвичайну гостроту проблеми, її актуальність та необхідність запровадження нових підходів до документування описаної категорії злочинів.

1. Особливості криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень, пов'язаних із незаконним обігом наркотичних засобів чи психотропних речовин із використанням сучасних телекомунікаційних та інших технологій

Використання всесвітньої мережі Інтернет, сучасних телекомунікаційних та інших технологій стало одним із новітніх способів незаконного обігу і розповсюдження наркотиків, причетними до якого стають, як правило, раніше судимі особи й організовані злочинні групи, що намагаються у такий спосіб приховати свою злочинну діяльність від правоохоронних органів, уникнути безпосереднього обміну наркотиків на гроші та, як наслідок, можливості бути затриманими «на гарячому». Виступаючи в якості організаторів кримінальних правопорушень, зазначені особи активно залучають до їх вчинення осіб, які мають спеціальні знання в галузі інформаційних технологій (наприклад, для створення веб-сайтів, блогів, телеграм-ботів, технічної підтримки їх функціонування та ін.), молодь з числа осіб, які мають високий рівень матеріального забезпечення та бажання активно урізноманітнити своє життя, «спробувати все», у тому числі й вчинення кримінальних правопорушень (для спілкування в Інтернеті із покупцями, для зняття з карткових рахунків перерахованих ними грошових коштів та передачі їх організаторам), наркозалежних осіб, а також осіб, раніше судимих за вчинення злочинів (зокрема, для розміщення «закладок»).

Злочинці використовують сучасні телекомунікаційні технології, зашифровані мережеві Інтернет ресурси, псевдоніми, кодові слова, дотримуються заходів конспірації, координують свої дії та здійснюють обмін інформацією за допомогою різних телекомунікаційних мереж і мобільних додатків (застосунків). Зазначені додатки мають властивості технології наскрізного шифрування, що дозволяє читати повідомлення лише учасникам листування (наприклад, WhatsApp) або мають функцію «секретний чат», повідомлення в якому видаляються автоматично в залежності від часу, встановленого користувачем, та на серверах листування теж не зберігається

(наприклад, Telegram). Зазначене суттєвим чином ускладнює виявлення та розслідування досліджуваних кримінальних правопорушень.

Також особи, причетні до незаконного обігу наркотиків із використанням сучасних телекомунікаційних та інших технологій, активно використовують і здійснюють розрахунки за незаконні операції з наркотиками у грошових одиницях Національного банку (гривні), іноземній валюті та криптовалюті, а також легалізують отримані від збуту наркотиків грошові одиниці шляхом їх переводу у криптовалюту, у тому числі, з подальшою легалізацією через офшорні компанії.

Так, у 2017 році учасники злочинної групи організували на території Києва та області діяльність так званих «майнінгових ферм», доходи від яких мали надавати законний вигляд грошовим коштам, отриманим від реалізації наркотичних засобів¹.

Криптовалюта за своєю суттю це цифрові гроші, випуск та електронний облік яких заснований на технології блокчейн, яка являє собою побудований за певними правилами безперервний послідовний ланцюг блоків, що містять інформацію. Тобто вся інформація зберігається не в одному централізованому місці, а на безлічі електронних засобів, сполучених мережею Інтернет. Історія транзакцій в блокчейні відкрита всім учасникам системи і незмінна, при цьому всі користувачі залишаються анонімними і мають рівні статуси. Блокчейн можна представити у вигляді облікової книги записів про події у цифровому світі, єдиним способом змінити стан реєстру в якій – зробити транзакцію. При цьому записи в журнал транзакцій можуть вноситися тільки з відома більшості учасників мережі. Це означає, що не можна непомітно видалити транзакцію з журналу або додати нову в його середину. Технологія блокчейну базується на спеціальних алгоритмах шифрування, які потребують відповідного програмного забезпечення та комп'ютерного обладнання.

В Україні, як і в більшості країн світу, статус криптовалют залишається невизначеним. Згідно роз'яснення Національного банку України, правова

¹Как разводят на биткоинах: украинцы зарабатывают и теряют целые состояния на криптовалюте // Антикор. 14 грудня 2017, 16:12. URL: https://m.antikor.com.ua/articles/209536-kak_razvodjat_na_bitkoinah_ukraintsy_zarabatyvajut_i_terjajut_tselye_sostojanija_na_kriptovaljute.

природа криптовалюти не дозволяє визнати її власне валютною цінністю, а лише грошовим сурогатом, що не має забезпечення реальною вартістю та не контролюється державними органами влади. Криптовалюта не може використовуватись фізичними та юридичними особами на території України в якості засобу розрахунку, оскільки це суперечить нормам українського законодавства. У той же час сам майнінг, як процес електронних обчислень, не заборонений.² Такі види діяльності, як купівля-продаж та майнінг криптовалюти, відсутні у Класифікаторі видів економічної діяльності (КВЕД), водночас, відсутня й заборона на операції з криптовалютами. Згідно зі ст. 42 Конституції України, кожен має право на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом. Листом Держстату від 05.10.2018 р. №14.4-09/435-18 рекомендовано класифікувати майнінг та реалізацію криптовалют за КВЕДом 64.19 «Інші види грошового посередництва», а торгівлю (обмін) криптовалютами – за КВЕДом 66.19 «Інша допоміжна діяльність у сфері фінансових послуг, крім страхування та пенсійного забезпечення». У 2018 році до Верховної Ради України було внесено проект Закону «Про стимулювання ринку криптовалют та їх похідних в Україні», який у серпні 2019 р. був відкликаний.

Анонімність розрахунків у криптовалюті створює передумови для їх використання з метою легалізації грошових коштів, отриманих злочинним шляхом, оплати заборонених до вільного обігу товарів, зокрема наркотиків, що визнано загрозливою тенденцією за результатами засідання Національного координаційного центру кібербезпеки при РНБО України ще у 2018 році.³

Таким чином, у механізмі незаконного обігу наркотиків, що вчиняється з використанням сучасних телекомунікаційних та інших технологій, знаходять відображення певні закономірності, що обумовлені такими обставинами: 1) злочинці безпосередньо не знайомі один з одним та можуть проживати у різних населених пунктах чи країнах. Окрім того, легалізація отриманих від

²Глушко С. Майнінг криптовалют в Украине: 2018 год может стать решающим // Судебно-юридическая газета. 09.01.2018. URL: <https://sud.ua/ru/news/publication/114785-mayning-kriptovalyut-v-ukraine-2018-god-mozhet-stat-reshayuschim> (дата звернення 01.11.2020).

³О. Турчинов: Розвиток ринку криптовалют не може залишатися поза увагою держави. URL: <http://www.rnbo.gov.ua/news/2965.html> (дата звернення 01.11.2020).

незаконного обігу наркотиків коштів може відбуватись не у місці знаходження (перебування) збувальника, а в іншому місці (місцях); 2) злочинці спілкуються за допомогою різноманітних комп'ютерно-технічних засобів зв'язку, використовують спеціальні програми чи сервіси (у тому числі, телеграм-боти, електронну пошту, миттєву передачу повідомлень в режимі он-лайн через програми типу «ICQ», «Skype», «Viber», здійснюють переписку в режимі он-лайн у форумах (чатах) сайтів тощо); 3) збувальник і покупець не зустрічаються для передачі наркотиків та коштів «з рук в руки», використовуючи електронні перекази, інші види безготівкових розрахунків та систему «закладок»; 4) до традиційних слідів вчинення даних видів злочинів додаються так звані «віртуальні» (або «цифрові» чи «комп'ютерні») сліди.

Зазначені обставини значно ускладнюють процес розслідування та фіксації обставин підготовки і вчинення незаконного обігу наркотиків, унеможлиблюють свідчення підозрюваних або свідків про особливості зовнішності збувальників наркотиків, а також їх впізнання. До того ж використання злочинцями сучасних телекомунікаційних та інших технологій, комп'ютерно-технічних засобів та мережі Інтернет в якості способу вчинення злочину вимагає від слідчого, детектива і працівника оперативного підрозділу не лише якісного володіння навичками поводження з комп'ютерною технікою та програмами, але й навичками пошуку, виявлення, фіксації та копіювання інформації, що міститься на комп'ютерах, смартфонах, різноманітних цифрових носіях інформації та телекомунікаційних засобах, на Інтернет-ресурсах тощо.

Типовий механізм збуту наркотиків через мережу Інтернет є таким:

1. Створення збувальником спеціального Інтернет-ресурсу для збуту наркотиків, або розміщення відповідних оголошень, пропозицій чи реклами на існуючому вебсайті у мережі Інтернет, на сторінці у соціальній комп'ютерній мережі, або створення чат-боту у месенджері Telegram.

Наприклад, у 2017 році в Харкові затримали чоловіка та жінку, які створили Інтернет-крамницю, через яку торгували наркотиками у мережі, отримуючи оплату на банківські картки⁴.

Створення спеціального Інтернет-ресурсу для збуту наркотиків властиве організованим злочинним групам, до складу яких входять спеціалісти у галузі комп'ютерних технологій, які безпосередньо і виконують вказану роботу та відповідають за розміщення відповідного контенту, забезпечують інформаційну безпеку, здійснюють технічну підтримку роботи сайту тощо.

Розміщення відомостей є процес публікації електронної інформації за допомогою комп'ютерного пристрою (платформи), що має підключення до Інтернету, та передає таку інформацію у вигляді пакетів даних, створюваних і оброблюваних на основі стандартів протоколу IP. Розміщення даних у вигляді тексту, аудіо-, відео- або графічних об'єктів, як правило, відбувається на власних або публічних Інтернет-ресурсах: сайт, форум, чат, блог, дошка повідомлень та ін.

Під пропозиціями придбати наркотики розуміють розміщення інформації (текстова, графічна чи будь-яка інша) про наявність у особи певних видів наркотиків, які у подальшому можуть бути продані та доставлені покупцю. У пропозиціях можуть зазначатись способи поставки наркотиків та система оплати. При цьому відомості про рекламу або пропозицію придбати наркотики можуть розміщатись як у відкритому, так і у завуальованому вигляді (останнє більш поширено). У завуальованому вигляді інформація про збут наркотиків може бути розміщена з використанням певних умовних термінів, наприклад, «конструктор Лего» – пристрій для виготовлення наркотиків, «сіль для ванн» – синтетичні наркотики; «легальні суміші», «легальні порошки», «рослинні препарати», «агрохімікати», «лабораторне обладнання та реактиви», тощо.

До складу так званого «конструктора Лего» входять: докладна інструкція з використання, легальні хімічні реактиви – гідроксид натрію,

⁴ В [Харьковенакрылиинтернет-магазиннаркотиков](https://www.segodnya.ua/regions/kharkov/v-harkove-nakryli-internet-magazin-narkotikov-1030432.html) // Сегодня. 15.06.2017 р.. URL: <https://www.segodnya.ua/regions/kharkov/v-harkove-nakryli-internet-magazin-narkotikov-1030432.html> (дата звернення – 01.11.2020).

метіламін, етілацетат, – з використанням яких навіть в умовах звичайної кухні стає можливим за п'ять-шість годин синтезувати «важкі» наркотики. При цьому спеціаліст в галузі хімії готовий надати консультації он-лайн⁵.

Окрім пропозицій про продаж наркотиків від окремих осіб конкретним адресатам під час безпосереднього спілкування у мережі Інтернет, у т.ч. на Інтернет-форумах, у соціальних комп'ютерних мережах тощо, на різноманітних сайтах може бути розміщена й пряма реклама наркотиків. Реклама придбання наркотиків – це текстова, графічна чи будь-яка інша інформація (дані) з описанням певних видів наркотиків, пропозицією їх придбання у будь-якій формі та будь-яким способом, що існує в електронному вигляді, зберігається на відповідних носіях і може створюватись, змінюватись чи використовуватись на комп'ютерних платформах.

У 2019 році було викрито діяльність злочинної групи з 6 жителів Харкова і області (серед яких 31-річний організатор кримінального бізнесу зі збуту наркотиків через мережу Інтернет, який вже мав судимість за вчинення злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів і психотропних речовин, і 5 учасників віком від 25 до 36 років). За даними досудового розслідування, організатор розмістив у мережі Інтернет завуальоване оголошення, в якому пропонував працевлаштування за професією «кур'єр», і створив сайт-форум для пошуку потенційних покупців наркотиків і прийому замовлень. У кожного з учасників організованої групи були свої обов'язки: одні отримували замовлення, інші – передавали наркотики через схованки – «закладки». Організатор закуповував оптові партії наркотиків і передавав так званим оптовим закладникам, які знаходили місця для товару, ховали наркотики і разом з координатами передавали роздрібним торговцям. Ті, знайшовши «закладку», фасували речовини на дози і робили свої схованки, фото яких з відповідними координатами в подальшому і потрапляли до замовника. Оператор приймав замовлення, перевіряв надходження коштів і передавав клієнтам інформацію про місця схованок з наркотиками. Збут наркотиків

⁵ Идеальная площадка. Торговля наркотиками быстро переходит в Интернет // Корреспондент.net.15.04.2015. URL: <http://korrespondent.net/ukraine/events/3503719-ydealnaia-ploschadka-torhovlia-narkotyamy-bystro-perekhodyt-v-ynternet> (дата звернення - 01.11.2020).

таким чином відбувався через Інтернет, особистого спілкування не було. Замовлення приймали через сайт-форум, місця схованок повідомлялися через Інтернет-месенджери, гроші переводилися на електронні гаманці. Учасники групи отримували «зарплату» на банківську картку або через схованки готівкою.⁶

Створення чат-боту у месенджері Telegram набуває розповсюдження через можливість зробити його анонімним (що виключається у таких месенджерах, як Viber), відносну нескладність створення чат-бота у відносно нетривалий період часу (в середньому це вимагає кілька годин) для web-програміста, до якого звертаються злочинці.

Так, у 2020 році повідомлено про підозру у незаконному придбанні, зберіганні з метою збуту, а також збуті наркотичних засобів та психотропних речовин в особливо великих розмірах (ч. 3 ст. 307 КК України) членам організованої злочинної групи, які у період з квітня по грудень 2019 року займалися збутом особливо небезпечних наркотичних засобів та психотропних речовин через месенджер. За даними правоохоронців, також до злочинної діяльності залучалися неповнолітні, які за грошову винагороду робили на фасадах будинків написи з «рекламою» відповідної адреси створеної злочинцями групи у месенджері.⁷

2. Пошук особою, яка бажає придбати наркотики, відомостей про реалізацію наркотиків на різноманітних веб-сайтах. За необхідності, завантаження та встановлення на своєму комп'ютері спеціального Інтернет-браузера «TorBrowser», що дозволяє отримати доступ до прихованих Інтернет-сайтів з продажу наркотиків. Також слід відзначити, що інформацію про адреси Інтернет-ресурсів, адрес електронної пошти, шифри, умовні терміни, за допомогою яких можна зв'язатись зі збувальником наркотиків, майбутній

⁶Справу організованої групи закладників наркотиків і психотропів, яка працювала через Інтернет-магазин, направлено до суду. Інформаційне Агенство Інтерфакс-Україна. 20.08.2019 р. // URL: <https://ua.interfax.com.ua/news/general/608065.html> (дата звернення 01.11.2020).

⁷Організованій злочинній групі повідомлено про підозру у збуті наркотиків в особливо великих розмірах на Луганщині. Офіс Генерального прокурора. 10 червня 2020 р. URL: // https://www.gp.gov.ua/ua/regions_news_detail? m=publications& c=view& t=rec&id=274611 (дата звернення 01.11.2020).

покупець наркотиків може отримувати й від інших осіб, які вже раніше придбавали наркотики у такий спосіб.

3. Встановлення контакту із особою, яка збуває наркотики через мережу Інтернет та розмістила відповідне оголошення на Інтернет-ресурсі, шляхом переходу за посиланням, направлення електронного листа або повідомлення, у тому числі, з використанням умовних термінів, шифрів, посиланням на осіб (постійних «клієнтів»), через яких отримав інформацію про можливість такого способу придбання саме за конкретними даними збувальника, ін.

4. Узгодження питань про вид, обсяг наркотику, його ціну, спосіб і терміни оплати та передачі. Таке спілкування є взаємним, короткостроковим (у випадку одноразового збуту) чи тривалим (при постійних контактах певних осіб з метою систематичного збуту наркотиків) та може здійснюватись різними способами: в режимі он-лайн з використанням програм миттєвої передачі повідомлень (месенджерів) типу «ICQ», «Jabber», «Skype», «Viber», «WhatsApp», «Telegram» та інших, листування у форумах (чатах) чи за допомогою електронної пошти. В подальшому злочинці можуть підтримувати зв'язок та спілкуватись за допомогою рухомого (мобільного) зв'язку, для чого вони обмінюються номерами мобільних телефонів (телефонними номерами SIM-карток).

5. Здійснення покупцем передоплати, як правило, може здійснюватись одним із зазначених способів: а) поповнення рахунку вказаного збувальником телефонного номеру; б) повідомлення секретного коду ваучера поповнення рахунку шляхом SMS-повідомлення; в) здійснення банківського переказу на вказаний збувальником банківський рахунок; г) переказ коштів з банківського рахунку покупця на вказаний збувальником банківський рахунок або номер телефону з використанням банківської картки, у тому числі, віртуальної; д) сплата електронними платіжними засобами (наприклад, «QIWI», «PayPal»), у тому числі такими, статус яких не визначено (наприклад, «біткоїнами»).

Так, один зі збувальників використовував різні платіжні сервіси: «Global Money» – для замовлень наркотиків вагою до 5 г, а «Приват24» – для більш значних обсягів наркотиків.⁸

6. Після оплати покупець отримує від збувальника інформацію про місце, час та спосіб отримання наркотиків. Такі повідомлення про місце знаходження наркотику та спосіб його отримання також можуть бути відправлені різними способами: розмова **по телефону**, відправка текстової інформації чи фотографії про місце приховування наркотику **через Інтернет** чи **SMS-повідомлення**. В якості способу передачі наркотиків використовуються: постачання поштою, кур'єрською службою доставки або самостійне забирання покупцем наркотику із обумовленого місця, в якому збувальником або його співучасником заздалегідь здійснена так звана «закладка».

Так, у Харкові викрито діяльність групи осіб, які через спеціально-створену Інтернет-крамницю продавали наркотики, здійснюючи їх «закладку» після надходження оплати⁹.

«**Закладкою**» наркотиків називають їх схованку у різноманітних безлюдних або прихованих від людської уваги місцях, якими можуть бути: поштовий ящик, батарея опалення, електричний або пожежний щиток у під'їзді багатоповерхового житлового будинку, клумба з квітами поблизу житлових будинків чи у парках (скверах), покриття та їх елементи гаражів, тощо. При цьому наркотик маскується або упаковується таким чином, щоб не привертати до себе уваги сторонніх і уникнення вилучення сторонніми особами, а вся координація дій і обмін інформацією між співучасниками, а також із замовником, здійснюється за допомогою телекомунікаційних мереж і мобільних додатків (застосунків), таких як «Telegram», «Viber», «WhatsApp», «Jabber», «Skype» та ін. Тому, з метою затримання осіб «на гарячому» при отриманні наркотиків із «закладок» потребується розробка і реалізація комплексу оперативно-розшукових заходів чи оперативно-розшукових

⁸Идеальная площадка. Торговля наркотиками быстропереходит в Интернет // Корреспондент.net. 15.04.2015 р. URL: <http://korrespondent.net/ukraine/events/3503719-ydealnaia-ploschadka-torhovlia-narkotykamuybystro-perekhodyt-v-ynternet> (дата звернення 01.11.2020).

⁹В Харьковенакрылиинтернет-магазиннаркотиков // Сегодня. 15.06.2017 р. URL: <https://www.segodnya.ua/regions/kharkov/v-harkove-nakryli-internet-magazin-narkotikov-1030432.html>(датазвернення 01.11.2020).

комбінацій, або тактичних операцій та ін. (методика, тактика, реалізація та деталізація чого відома і має інформацію з обмеженим доступом).

7. Отримавши наркотик, покупець вживає його або реалізує іншим особам (залежно від мети придбання та обсягів придбаної партії).

8. Особи, які вчиняють злочини, пов'язані із незаконним виробництвом, виготовленням, придбанням, зберіганням, пересиланням чи збутом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів за допомогою мережі Інтернет, отримуючи грошові кошти через мережу задіяних осіб, відкритих карткових рахунків чи у інший спосіб, використовують їх у різноманітних, у тому числі, злочинних цілях. Зокрема, розраховуються зі співучасниками, витрачають грошові кошти на придбання, виготовлення чи виробництво нових партій наркотиків та ін. Непоодинокими є випадки, коли такі злочинні угруповання також придбають і зброю.¹⁰

Інформація про факти незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів, здійснюваний з використанням мережі Інтернет, може бути отримана правоохоронними органами з таких джерел: 1) слідчим під час розслідування інших злочинів у інших кримінальних провадженнях; 2) детективом чи працівником оперативного підрозділу під час проведення оперативно-розшукових заходів та від джерел оперативної інформації; 3) із заяв чи повідомлень громадян про виявлення у мережі Інтернет-сайтів, сторінок у соціальних комп'ютерних мережах із оголошеннями про продаж наркотиків.

Протидію розглядуваному виду злочинів, можна умовно поділити на два напрями:

Перший напрям реалізується шляхом здійснення взаємодії з підрозділами протидії кіберзлочинності та оперативно-технічними підрозділами поліції. При цьому ініціатива у протидії даним злочинам переходить від слідчого, детектива, оперативних працівників Департаменту протидії наркозлочинності або карного розшуку до вказаних підрозділів, які за

¹⁰Наркаторговці займались майнингом криптовалюты в Украине // Delo.ua. 22.01.2018 р. URL: <https://delo.ua/economyandpoliticsinukraine/narkotorgovcy-zanimalis-majningom-kriptovaljuty-338232> (дата звернення 01.11.2020).

допомогою використання можливостей технічних засобів здатні отримати додаткову інформації про злочинців, їх дії тощо та задокументувати їх причетність до злочину.

Так, за повідомленням НПУ, у такий спосіб співпраці між Кіберполіцією та підрозділами протидії наркозлочинності, за сім місяців 2019 року поліцейські викрили 255 фактів збуту наркотичних засобів та психотропних речовин з використанням Інтернету.¹¹

Другий напрям є класичним у діяльності оперативних підрозділів щодо протидії наркозлочинності та полягає, насамперед, у використанні можливостей штатних та позаштатних негласних працівників (ст. 275 КПК України, ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність»). Зазначені особи, безпосередньо перебуваючи в злочинному середовищі, здатні отримувати інформацію про факти підготовки та вчинення злочинів у сфері незаконного обігу наркотиків, у тому числі, й безконтактного збуту наркотичних засобів через мережу Інтернет. Це обумовлено тим, що злочинцям крім збуту наркотиків вказаним шляхом, необхідно вчиняти низку інших злочинів у сфері незаконного обігу наркотиків, а саме: придбання наркотичних засобів та прекурсорів для їх виготовлення, зберігання вказаних речовин, виготовлення або виробництво наркотичних засобів, їх транспортування тощо. Увесь цей ланцюг злочинної діяльності пов'язаний із залученням значної кількості осіб, що у кінцевому підсумку призводить до надходження до правоохоронних органів інформації про підготовку та вчинення досліджуваних злочинів. Використовувати довірливі, дружні або ділові зв'язки з метою встановлення конфіденційного співробітництва доцільно з особами, які найчастіше причетні до незаконного обігу наркотиків. А саме:

1) споживачами наркотиків, які не користуються послугами наркоторговців, самотійно придбають або виготовляють наркотичні засоби чи об'єднуються в групи споживачів для забезпечення наркотиками, приєднуються

¹¹Кіберполіція та підрозділи протидії наркозлочинності співпрацюватимуть для припинення розповсюдження наркотиків через Інтернет. Урядовий портал. 06.09.2019 р. // URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/kiberpoliciya-ta-pidrozdi-protidiyi-narkozlochinnosti-spiivpracyuvatimut-dlya-privinennya-rozpovsyudzhennya-narkotikiv-cherez-internet> (дата звернення 01.11.2020).

з цією метою до інших неформальних об'єднань, фактично орієнтованих на вживання, виготовлення та збут наркотиків;

2) споживачами наркотиків, які користуються послугами наркоторговців. Останні, в свою чергу, використовують таких споживачів для роздрібної торгівлі наркотиками та залучення до їх немедичного вживання інших осіб;

3) хіміки, технологи, хіміки-лаборанти хімпідприємств, науково-дослідних інститутів, які у своїй роботі використовують чи мають доступ до реактивів і прекурсорів, що можуть використовуватися як сировина для виготовлення синтетичних наркотиків;

4) раніше засуджені за злочини у сфері незаконного обігу наркотиків;

5) особи, які раніше притягувались до адміністративної відповідальності за вчинення правопорушень у сфері незаконного обігу наркотиків;

6) медичний персонал, що за своїми функціональними обов'язками має доступ до наркотичних лікарських засобів;

7) особи певного походження, які схильні до вчинення незаконного обігу наркотиків (відповідно до територіальних особливостей наявного населення або того, що мігрує між областями, наприклад, роми, представники народів, що проживають на Кавказі тощо).

8) працівники ІТ-сфери, які є споживачами наркотиків, що використовують наявні знання та навички у сфері інформаційних технологій для придбання чи (і) збуту наркотиків через мережу Інтернет.

Аналіз досвіду практичної діяльності правоохоронних органів щодо протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів свідчить, що найбільш поширеними негласними слідчими (розшуковими) діями, які використовуються для фіксації злочинних діянь є: спостереження за особою, річчю або місцем, аудіо-, відеоконтроль особи та місця, зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, зняття інформації з електронних інформаційних систем, обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи, установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу, контрольоване вчинення злочину

у формі контрольованої поставки чи (і) контрольованої та оперативної закупки, ін.

Особливості документування незаконного обігу наркотиків, обрання послідовності проведення негласних слідчих (розшукових) дій залежить від конкретних обставин вчинення злочину, особистості злочинців, наявної оперативної інформації та інформації, що є в матеріалах конкретних оперативно-розшукових справ чи кримінальних проваджень.

2. Типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із незаконним обігом наркотиків із використанням сучасних телекомунікаційних та інших технологій

Аналіз матеріалів слідчої та судової практики дозволяє виділити такі типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування злочинів, пов'язаних із незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів із використанням сучасних телекомунікаційних та інших технологій:

***Перша слідча ситуація.** Незаконний обіг наркотиків з використанням сучасних телекомунікаційних та інших технологій, наявні певні відомості про особу збувальника.* Зазначена ситуація виникає, як правило, при встановленні слідчим ознак незаконного розповсюдження наркотиків з використанням мережі Інтернет при розслідуванні іншого злочину у межах іншого кримінального провадження. Також ця ситуація формується при затриманні особи, яка незаконно переміщувала наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги чи (і) прекурсори, або особи, яка організувала та утримувала місце для вживання, виготовлення, виробництва наркотиків, коли затримані особи в якості джерела походження вилучених наркотиків вказують їх придбання через мережу Інтернет.

Основні тактичні завдання у цій ситуації полягають у фіксації ознак вчиненого затриманими злочину та встановленні особи (осіб), які продали наркотики з використанням мережі Інтернет. Зазначені завдання можуть бути

вирішені під час проведення слідчих (розшукових) дій, у тому числі негласних, та інших заходів, характерних для розслідування злочинів, пов'язаних із незаконним обігом наркотиків. Водночас слід відзначити притаманність цим діям певних особливостей, а також необхідність проводити певні не специфічні для розслідування незаконного обігу наркотиків слідчі (розшукові) дії, у т.ч. негласні, що обумовлені саме використанням злочинцями способом незаконного збуту наркотиків – з використанням сучасних телекомунікаційних та інших технологій. Зокрема, типовій слідчій (розшуковій) дії – допиту підозрюваного – будуть притаманні особливості, пов'язані із колом обставин, що підлягатимуть з'ясуванню. Наприклад, предмет допиту підозрюваних має бути розширений за рахунок встановлення ознак та обставин придбання ними наркотиків через мережу Інтернет, групу у месенджері, використаних для цього технічних пристроях і програмах, способах безготівкового розрахунку зі збувальниками тощо. З метою перевірки отриманих показань слідчому доцільно проводити огляд місця події, специфічність якого полягатиме у об'єкті огляду – Інтернет-сторінки, сайту чи сторінки у соціальній комп'ютерній мережі, групового чату у певному месенджері, що містять оголошення, рекламу, контактні дані збувальників, листування з приводу збуту наркотиків. Якщо в результаті допиту буде встановлено факт листування збувальника з покупцем каналами електронної пошти з використанням українського поштового сервісу, слід отримати ухвалу слідчого судді на здійснення тимчасового доступу до листування. Також слід відзначити й необхідність призначення комп'ютерно-технічної чи (і) телекомунікаційної експертизи щодо вилучених при затриманні та обшуку комп'ютерів, смартфонів, інших пристроїв, використаних підозрюваними для пошуку в мережі Інтернет інформації про збут наркотиків, для встановлення зв'язку та спілкування зі збувальниками з приводу придбання наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів.

Друга слідча ситуація. Має місце систематичний збут наркотиків з використанням сучасних телекомунікаційних та інших технологій, інформація про збувальника незначна або відсутня. Зазначена слідча ситуація характерна для самостійного виявлення слідчим, детективом чи оперативними

працівниками ознак збуту наркотиків, що здійснюється через мережу Інтернет чи із використанням інших сучасних телекомунікаційних технологій або перевірки отриманого від громадян повідомлення про виявлення ознак розповсюдження наркотиків даним способом.

Основні тактичні завдання у цій ситуації полягають у необхідності фіксації факту незаконного збуту наркотиків з використанням сучасних телекомунікаційних та інших технологій та встановленні конкретних осіб (збувальника і його співучасників), причетних до цього. Зазначені завдання можуть бути досягнуті шляхом проведення таких слідчих (розшукових) дій, як допит свідка (заявника), огляд місця події (Інтернет-сторінки, сторінки у соціальній комп'ютерній мережі та ін.), направлення доручення в порядку статті 40 КПК України працівникам оперативних підрозділів про проведення слідчих (розшукових) дій, у т.ч. негласних. З дотриманням кримінального процесуального законодавства слід також здійснити тимчасовий доступ до інформації про абонента, що міститься у Інтернет провайдера, щодо діапазону IP-адрес, з яких збувальник здійснював вихід у мережу. За номерами телефонів, посилання на які встановлено при огляді Інтернет-сторінки, доцільно отримати також й ухвалу слідчого судді на здійснення тимчасового доступу до інформації про абонента та деталізацію з'єднань, що міститься у оператора зв'язку, який обслуговує телефонний номер збувальника. Якщо проведеними діями встановлений факт створення спеціального сайту для незаконного збуту наркотиків з використанням мережі Інтернет, слід отримати ухвалу слідчого судді на здійснення тимчасового доступу до серверів, з яких сайту надаються послуги хостингу, з метою вилучення відповідної інформації. За результатами проведення зазначених слідчих (розшукових) дій проводяться й інші. Зокрема, допити, обшуки, затримання підозрюваних, призначення експертиз тощо.

При документуванні спеціально-створеного для збуту наркотиків сайту слід: а) за допомогою Інтернет-сервісу «whois» встановити реєстратора доменного імені та хостингову компанію; б) надіслати запит до реєстратора доменного імені про надання анкетних даних, повідомлених про себе реєстрантом, номеру телефону, реквізитів електронної скриньки, IP-адрес, що

були використані для реєстрації та входу до панелі управління доменним іменем, платіжних реквізитів, використаних для оплати реєстрації доменного імені; в) отримати ухвалу суду на здійснення тимчасового доступу до інформації, що міститься в хостинговій компанії, про особу-замовника послуг хостингу сайту, IP-адресу адміністрування сайту, платіжних реквізитів, використаних для оплати послуг хостингу; г) у разі, якщо послуги реєстрації доменного імені чи хостингу надавались іноземними компаніями, відповідну інформацію можливо отримати по каналах Національної цілодобової мережі контактних пунктів реагування на кіберзлочини.

3. Особливості тактики проведення окремих слідчих (розшукових) та інших дій у алгоритмі розслідування незаконного обігу наркотиків із використанням сучасних телекомунікаційних та інших технологій

Огляд місця події може бути проведений: а) за місцем затримання причетних до незаконного обігу наркотиків осіб; б) у всесвітній мережі Інтернет (сторінка в соціальній комп'ютерній мережі або веб-сайт із наявною інформацією про збут певного виду наркотиків, контактними даними особи збувальника тощо); б) за місцем перебування підозрюваного під час виходу у мережу Інтернет для розміщення оголошень про продаж наркотиків, листування із покупцями, надсилання їм повідомлень про місце та ознаки «закладки», ін.

Особливістю огляду місця події, пов'язаною з його «віртуальним» розташуванням є те, що основним об'єктом огляду стає сторінка в соціальній комп'ютерній мережі, веб-сайт із наявною інформацією про збут певних наркотиків, контактними даними особи збувальника, тощо. Під час такого огляду, окрім безпосередньої письмової фіксації наявної інформації (адреса Інтернет-сторінки, на якій розміщена реклама або пропозиція придбати наркотики, зміст розміщеної інформації, контактні телефони, інші суттєві відомості) шляхом її внесення до протоколу огляду місця події, слід також скопіювати інформацію за допомогою скриншотів (знімків екрану). Вказані скриншоти мають бути скопійовані на носії інформації (бажано, оптичні диски

одноразового використання), один з яких виконуватиме роль архівного, а інший – резервного. В подальшому такі носії підписуються, упаковуються належним чином та долучаються до протоколу огляду в якості додатків, про що мають бути зроблені відповідні позначки як у протоколі даної слідчої (розшукової) дій, так і у додатках до нього. Скриншоти також можуть бути роздруковані, а дані роздруківки завірені підписом слідчого і також долучені як додатки до протоколу огляду місця події.

Огляд зазначених об'єктів може бути здійснено і у порядкуч. 2 ст. 264 КПК України, зокрема – у рамках зняття інформації з електронних інформаційних систем, доступ до яких не обмежується її власником, володільцем або утримувачем або не пов'язаний з подоланням системи логічного захисту. Це стає можливим тільки в ситуації, коли на момент виникнення необхідності у невідкладному огляді, відомості про вчинене кримінальне правопорушення внесені до ЄРДР і кримінальне провадження розпочато.

Огляд предметів, об'єктами якого стають засоби комп'ютерної техніки, банківські картки, телефонні-картки, що використовувались злочинцями при незаконному обігу наркотиків через Інтернет, а також наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги та прекурсорі. Огляд зазначених об'єктів може бути здійснений як самостійна слідча (розшукова) дія, так і в рамках огляду місця події.

Запит до адміністрації ресурсу про надання інформації щодо: а) назви облікових записів, від імені яких розміщена реклама, оголошення, останні дати відвідування; б) персональні дані, номер телефону, електронну пошту, що повідомлені про себе особою-користувачем, що здійснила незаконний обіг наркотиків під час реєстрації в мережі Інтернету та ін.; в) IP-адрес, з яких зловмисником здійснювалась реєстрація облікових записів та доступ до них.

Організація тактичної операції з метою встановлення та затримання особи, яка збуває наркотики з використанням мережі Інтернет, у тому числі, шляхом оперативної закупівлі наркотиків. Особливістю даної операції є використання правоохоронцями комп'ютерів та

мережі Інтернет для встановлення «зашифрованого» контакту, спілкування та розрахунків зі збувальником, із подальшим долученням до матеріалів кримінального провадження протоколів відповідних слідчих (розшукових) чи негласних слідчих (розшукових) дій, додатків до них у вигляді носіїв комп'ютерної інформації, носіїв із відео- чи (і) аудіо записами та ін., що стануть об'єктами відповідних експертних досліджень.

Так, у кримінальному провадженні про збут наркотичних засобів і психотропних речовин, здійснюваний злочинною організацією, під час досудового слідства було проведено 6 оперативних закупівель.¹²

Затримання підозрюваного. Під час затримання підозрюваного можуть бути вилучені мобільні телефони, пакети із наркотиками, гроші, отримані від незаконного наркобізнесу, у вигляді вітчизняної та іноземної валюти (USD, EUR, ін.), а також банківські картки.

Огляд предметів вилучених при затриманні підозрюваного, а також в ході обшуку, а також при інших слідчих (розшукових) діях. При огляді мобільних телефонів слід звертати увагу на текстові та інші повідомлення, за якими можуть бути встановлені інші факти участі затриманого у незаконному обігу наркотиків, вчиненому з використанням мережі Інтернет, його співучасники, покупці наркотиків, місця, час та інші обставини вчинення даного та інших кримінальних правопорушень, пов'язаних із незаконним виробництвом, виготовленням, придбанням, зберіганням, пересиланням чи збутом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів за допомогою мережі Інтернет.

Також може бути проведений ще один вид огляду – **огляд тіла живої людини або освідчування** в порядку ст. 241 КПК України за участю судово-медичного експерта чи лікаря на предмет встановлення на тілі підозрюваного / затриманого слідів ін'єкцій та інших зовнішніх ознак вживання наркотиків, а також знаходження у стані наркотичного сп'яніння тощо.

¹²Справу організованої групи закладників наркотиків і психотропів, яка працювала через Інтернет-магазин, направлено досуду. Інформаційне Агенство Інтерфакс-Україна. 20.08.2019р. // URL: <https://ua.interfax.com.ua/news/general/608065.html> (дата звернення – 01.11.2020).

Допит підозрюваного. Має бути спрямований як на з'ясування механізму вчинення незаконного обігу наркотиків, так і на використання комп'ютерів, інформаційних технологій, мережі Інтернет при підготовці та вчиненні даних кримінальних правопорушень.

Допит осіб, які незаконно придбавали наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги та прекурсори за допомогою сучасних телекомунікаційних та інших технологій, пов'язаний із необхідністю з'ясування обставин, обумовлених застосуванням даного специфічного способу збуту наркотиків. Зокрема, під час допиту покупців слід встановити відомості щодо: 1) джерел походження інформації про придбання наркотиків через мережу Інтернет, месенджери, соціальні сторінки тощо (від кого дізнався, хто надав електронну адресу, телефон, дані сайту); 2) місць, часу виходу в мережу Інтернет з метою ознайомлення з пропозиціями купівлі/продажу наркотику, використаних для цього технічних засобах та контактних даних (логін); 3) характеристики сайту / Інтернет-сторінки (назва чату, блогу, сайту, номер ICQ, адреса електронної пошти, URL-адреса), чату, каналу у месенджері; 4) обставин встановлення контакту зі збувальником та його контактних даних, а також кількості та способів спілкування з розповсюджувачем наркотиків; 5) адресатів та способів оплати за придбані наркотики (поповнення рахунку певного телефонного номеру; надання секретного коду ваучера поповнення рахунку шляхом SMS-повідомлення; здійснення банківського переказу; переказу коштів з рахунку віртуальної банківської картки, криптовалютна трансакція, тощо); 7) часу, обставин, та способу отримання інформації про місце схованки наркотику (Інтернет-повідомлення, SMS-повідомлення, ін.); 8) інших осіб, які замовляли наркотики, використовуючи мережу Інтернет.

Допит осіб, які здійснювали розповсюдження наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів за допомогою мережі Інтернет чи з використанням інших телекомунікаційних технологій передбачає необхідність з'ясування: 1) організаторів та співучасників розповсюдження наркотиків через мережу Інтернет чи інші сучасні телекомунікаційні та інші технології; 2) характеристики схеми незаконного

збуту наркотиків (створення сайту чи використання існуючих Інтернет-ресурсів, месенджерів для розміщення реклами та пропозицій щодо продажу наркотиків (назва чату, блогу, сайту, каналу, номер «ICQ», електронної скриньки, URL-адреси); 3) обставин та умов придбання й налагодження комп'ютерного обладнання, програмного забезпечення і засобів комунікації, що використовувались у злочинних цілях; 4) обставин використання Інтернет (послугами якого Інтернет-провайдера користувався, яким було ім'я користувача, частота зміни контактних даних); 5) місць та часу виходу в мережу Інтернет з метою незаконного збуту наркотиків; 6) способи, час та інші обставини спілкування з покупцями наркотиків, використання з цією метою технічних засобів та Інтернет; 7) способів оплати, обраного виду грошових коштів чи інших видів розрахунків та способів перевірки їх надходження від конкретної особи (покупця); 8) способів передачі наркотиків покупцю; 9) шляхів отримання, конвертації, легалізації та використання коштів, отриманих від збуту наркотиків, ін.

Тимчасовий доступ до речей і документів. За даними виявлених банківських карток слід отримати від фінансових установ відомості про власників карткових рахунків, які брали участь у незаконному обігу наркотиків та послуги яких використовувались для отримання коштів від збуту наркотиків з використанням мережі Інтернет, про рух коштів за цими рахунками, а також фотографій з банкоматів, зроблених при знятті готівки. Також за необхідності слід отримати відеозаписи камер зовнішнього відеоспостереження, прилеглих до банкоматів, де знімалась готівка. У подальшому за отриманими відомостями проводяться слідчі (розшукові) дії, у тому числі негласні, спрямовані на встановлення всіх осіб, причетних до незаконного обігу наркотиків з використанням мережі Інтернет, їх затримання та притягнення до кримінальної відповідальності.

Також слід отримати ухвалу слідчого судді протимчасовий доступ до речей і документів з метою отримання від Інтернет-провайдерів інформації щодо користувачів Інтернет-сайтів та власників поштових скриньок, які брали

чи могли брати участь у незаконному обігу наркотиків з використанням мережі Інтернет, а також окремо про огляд отриманої інформації та її носіїв.

Доручення в порядку ст. 40 КПК України про проведення слідчих (розшукових) дій, у тому числі негласних, спрямованих на встановлення співучасників незаконного обігу наркотиків з використанням сучасних телекомунікаційних та інших технологій (у тому числі, які мешкають у інших населених пунктах) та їхнє затримання. За необхідності до таких доручень слід додавати відповідні ухвали суду.

Обшуки у кримінальних провадженнях за фактом збуту наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів з використанням сучасних телекомунікаційних та інших технологій проводяться за місцем проживання, роботи, зберігання майна підозрюваного, місцем здійснення незаконних операцій з наркотиками, ін.

Метою проведення зазначених обшуків є відшукування та вилучення:

а) наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи (і) прекурсорів, засобів та знарядь для їхнього виготовлення чи (і) виробництва, пакувальних матеріалів, чернеток із записами про покупців, обсяги торгівлі тощо);

б) комп'ютерного обладнання та телекомунікаційних засобів, що використовував підозрюваний у злочинних цілях (ЕОМ, інші засоби комунікації та комплектуючі деталі до них, цифрові модеми провідного та безпроводного Інтернет-зв'язку, засоби цифрового відео- та аудіо- зв'язку (веб-камери, мікрофони тощо), фото- відеотехніка (якщо повідомлення про місцезнаходження наркотиків надходило у відео- або фотографічному форматі, у оголошеннях про збут наркотиків, розміщених у Інтернет, містились фото та відео файли), термінали рухомого (мобільного) зв'язку – телефонні апарати (із зазначенням їх IMEI-номерів), картки поповнення рахунку операторів (провайдерів) телекомунікацій (Інтернет та мобільного зв'язку), телефонні SIM-картки операторів (провайдерів) телекомунікацій, використані пластикові пакування карток поповнення рахунку операторів (провайдерів) телекомунікацій та SIM-карток;

в) носіїв комп'ютерної інформації із відомостями про відвідування певних сайтів, створення і розміщення рекламних оголошень на певних Інтернет-сторінках, листування із конкретними особами з приводу незаконного обігу наркотиків, ін.;

г) предметів, документів та відомостей про отримання та використання грошових коштів від незаконного обігу наркотиків (паперові чеки банківських установ про отримання грошових коштів, договори з банком чи банківськими установами про відкриття банківського рахунку, установчі документи про відкриття підприємства, установи, організації, пластикові магнітні картки банківських установ, кошти, які були предметом оперативної закупівлі наркотиків, інші документи, які підтверджують здійснення грошових оборотів (накладні, розписки, чеки, декларації, договори тощо), а також кошти, цінності, інші предмети, які могли бути отримані в результаті вчинення протиправної діяльності.

Так, у кримінальному провадженні в ході обшуків за місцями проживання фігурантів виявлено та вилучено наркотичні засоби та психотропи у великих та особливо великих розмірах (героїн, амфетамін, «солі», канабіс тощо), пристосування для їх вживання, ваги, пакувальний матеріал, банківські картки, гроші, а також системний блок, на якому фахівці кіберполіції виявили фотоматеріали із зображенням місць схованок наркотиків.¹³

Призначення судових експертиз:

1) експертизи наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів, яка дозволяє розпізнати й встановити належність досліджуваного об'єкту до наркотику, встановити присутність на предметі-носії слідів наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів, визначити кількісний вміст та можливість виготовлення з представлених речовин наркотичних засобів та психотропних речовин;

¹³Справу організованої групи закладників наркотиків і психотропів, яка працювала через Інтернет-магазин, направлено до суду. Інформаційне Агентство Інтерфакс-Україна. 20.08.2019 р. // URL: <https://ua.interfax.com.ua/news/general/608065.html>

2) *судово-медичної експертизи підозрюваного* для встановлення наявності на його тілі тілесних ушкоджень, слідів ін'єкцій, часу та механізму їх виникнення, ступеня тяжкості тощо;

3) *дактилоскопічної експертизи* за відбитками пальців на упакуванні наркотиків, обладнанні для його виготовлення, портативних носіях інформації (флеш-пам'ять, оптичні диски), комп'ютерній техніці, смартфонах, банківських картках та інших предметах, виявлених під час огляду чи(і) обшуку з метою встановлення всіх співучасників незаконного обігу наркотиків;

4) *комп'ютерно-технічної експертизи* з метою встановлення наявності на носіях інформації, у засобах комунікації, комп'ютерах тощо певної інформації (наприклад, відомостей про відвідування певних сайтів, створення і розміщення рекламних оголошень на певних Інтернет сторінках, листування із конкретними особами з приводу незаконного обігу наркотиків, ін.), часу її утворення, наявності певного програмного забезпечення, що дозволило створити графічні, текстові, відео-файли із інформацією про продаж певних видів наркотиків, ін.;

5) *телекомунікаційної експертизи*(новий вид експертиз). На сьогодні єдиним дієвим способом пошуку слідів злочину вчиненого з використанням електронних платіжних систем,криптовалют, інших віртуальних коштів, та перетворення потенційної інформаціїщо знаходиться в цих слідах злочину в доказову інформацію є проведення телекомунікаційної експертизи. Вона проводиться з метою вирішення таких питань: діагностичних – щодо виявлення властивостей і стану об'єктів, наданих на експертизу, як при їх безпосередньому вивченні, так і по їхньому відображенню; аналізу ситуації в цілому, коли після дослідження стану об'єктів чи їхніх відображень встановлюється їх взаємозв'язок, наявність зв'язку окремих явищ між собою і з подією злочину; ідентифікаційних для ототожнення конкретного телекомунікаційного засобу в мережі чи конкретного користувача телекомунікаційного засобу; встановлення факту переведення коштів між електронними гаманцями (в тому числі криптовалютами, або інших віртуальних коштів); встановлення факту наявності коштів на конкретному електронному

гаманці (в тому числі криптовалютному, або інших віртуальних коштів); з якого були проведенні зазначені операції з переміщення коштів з або на конкретний електронний гаманець (в тому числі криптовалютний, або інших віртуальних коштів); ідентифікації користувача конкретного телекомунікаційного засобу; визначення імовірного знаходження (географічного, за координатами) телекомунікаційного засобу в певний проміжок часу; трекінгу (відстеження маршруту) вже проведених та поточних поштових відправлень; фіксування та документування фактів створення та підтримання електронних ресурсів з незаконного розповсюдження наркотичних засобів; встановлення факту електронної переписки між злочинцями, або злочинцями та кінцевими споживачами наркотичних засобів (на форумах, за допомогою месенджерів, у соціальних комп'ютерних мережах, мобільним зв'язком та ін.);

б) *судової-наркологічної експертизи підозрюваного* з метою встановлення наркотичної залежності чи *психіатричної експертизи* для вирішення питань його осудності (за необхідності);

7) *інших судових експертиз* за всіма вилученими об'єктами з метою з'ясування та доказування всіх обставин механізму вчинення злочинів, пов'язаних із незаконним обігом наркотиків, вчиненим через Інтернет.

Пошук та вилучення записів камер зовнішнього чи внутрішнього відеоспостереження, у яких зафіксовано перебування підозрюваного у приміщеннях чи інших місцях, де він виходив у мережу Інтернет (Інтернет клуби, зони покриття Wi-Fi тощо), здійснював закладку наркотиків, отримував грошові кошти у банку чи банкоматі тощо.

Допитяксвідків осіб, яким відомі певні обставини вчиненого злочину. До таких осіб можуть бути віднесені особи, які: 1) виявили відомості про незаконний обіг наркотиків, наприклад, рекламу, оголошення на Інтернет-сайтах чи сторінках у соціальних мережах, адреси каналів, чатів у месенджерах тощо; 2) як співробітники Інтернет-кав'ярень надавали послуги доступу до Інтернет підозрюваним у незаконному обігу наркотиків; 3) виявили «закладки» з наркотиками та повідомили про це поліцію; 4) проживають неподалік місць виявлених «закладок» та бачили підозрілих осіб, які могли бути причетні до

приховування наркотиків у цих місцях; 5) стали очевидцями затримання осіб, причетних до незаконного обігу наркотиків та ін. Відповідно, у ході допиту зазначених осіб слід максимально уточнити й деталізувати обставини, які вони безпосередньо спостерігали та які допоможуть встановити і довести причетність конкретних осіб до незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів з використанням сучасних телекомунікаційних та інших технологій. Також в якості свідків у кримінальних провадженнях про досліджувані злочини можуть бути допитані родичі, члени родини, друзі, знайомі підозрюваних, співробітники правоохоронних органів, споживачі наркотиків, інші особи.

Збір відомостей, що характеризують особу підозрюваного(них).

Зважаючи на механізм незаконного обігу наркотиків з використанням мережі Інтернет, особливу увагу слід приділити виявленню документів чи інших джерел інформації про наявність у підозрюваного освіти у галузі комп'ютерних технологій, досвіду роботи у відповідній сфері, наявності відповідних практичних вмінь та навичок. В окремих випадках виникає потреба у вилученні й інших документів, що характеризують підозрюваного (наприклад, медичних карток з медичних закладів, довідок про лікування, знаходження на обліку у нарколога, психіатра та ін.) з метою їх долучення до матеріалів кримінального провадження, використання при призначенні і проведенні певних судових експертиз тощо.

4. Особливості здійснення досудового розслідування фактів збуту наркотичних засобів з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем або технологій

Розслідування фактів збуту наркотичних засобів є доволі складним процесом. Передусім це стосується виявлення та встановлення всього ланцюга руху наркотичних засобів (від постачальника до споживача), встановлення всіх учасників злочинної групи, а також доказування їх причетності до вчинення такого кримінального правопорушення. Крім того, рівень злочинної підготовки

осіб, причетних до вчинення зазначених кримінальних правопорушень, зростає, а способи їх конспірації, учинення та маскуванню урізноманітнюються.

Пошук та фіксація фактичних даних про протиправні діяння, вчинені з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем або технологій при розслідуванні фактів збуту наркотичних засобів потребує використання положень КПК України, законів України «Про оперативно-розшукову діяльність», «Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори», «Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними» та ін.

Важливою складовою забезпечення органами досудового слідства Національної поліції доказування в кримінальних провадженнях за фактом учинення кримінального правопорушення, пов'язаного зі збутом наркотичних засобів, є документування відповідних фактичних даних, яке здійснюється під час оперативно-розшукової діяльності, проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій.

Основними негласними слідчими (розшуковими) діями, спрямованими на виявлення кримінальних правопорушень, які проводяться з метою фіксації даних про протиправні діяння, вчинені з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем або технологій при розслідуванні фактів збуту наркотичних засобів є: спостереження за особою, річчю або місцем (ст. 269 КПК України), моніторинг банківських рахунків (ст. 269-1 КПК України), аудіо-, відеоконтроль особи та місця (ст. 260, 270 КПК України), зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж(ст. 263 КПК України), зняття інформації з електронних інформаційних систем(ст. 264 КПК України), обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи(ст. 267 КПК України), установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу (ст. 268 КПК України), контрольоване вчинення злочину у формі контрольованої поставки, контрольованої та оперативної закупки (ст. 271 КПК України) та інші заходи з використанням необхідних засобів та конфіденційного співробітництва згідно КПК України, Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» та Інструкції про організацію

проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні¹⁴. Послідовність проведення вказаних заходів та особливості документування залежать від обставин кримінального правопорушення, особи порушника, оперативної інформації та відомостей, що є в матеріалах конкретних оперативно-розшукових справ чи кримінальних проваджень.

Результатом документування зазначеного кримінального правопорушення є створення документів, які після відповідної оцінки та перевірки слідчим, прокурором можуть бути використані як докази в кримінальному провадженні. Результати документування оперативними підрозділами фактів збуту наркотичних засобів можуть бути використані як для забезпечення доказування у конкретному кримінальному провадженні, так і для інших цілей, встановлених Кримінальним процесуальним кодексом та Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність», а саме, виявлення відомостей щодо вчинення інших правопорушень, тощо.

З метою пошуку та фіксації фактичних даних про протиправні діяння, вчинені з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем або технологій при розслідуванні фактів збуту наркотичних засобів, здійснюється ***застосування запобіжних заходів (затримання), проведення слідчих і процесуальних дій та прийняття процесуальних рішень, зокрема:***

- допит підозрюваного,
- відібрання зразків, необхідних для експертного дослідження: волосся, нігтів, змивів з рук (якщо проводилась оперативна закупівля наркотиків з використанням помічених коштів), крові тощо;
- медичне освідування підозрюваного на предмет встановлення слідів ін'єкцій та інших зовнішніх ознак вживання ним наркотиків;

¹⁴Кримінальний процесуальний кодекс України: станом на 05.01.2022 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>; Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» від 18.02.1992 № 2135-XII (Редакція станом на 01.01.2022) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text>; Наказ ГП України, МВС України, СБ України, АДПС України, МФ України, МЮ України «Про затвердження Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні» 16.11.2012 № 114/1042/516/1199/936/1687/5 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0114900-12#Text>

- допит свідків, які були присутні при огляді місця події, а також яким відомі інші обставини вчиненого кримінального правопорушення;

- приєднання до кримінального провадження документів або протоколів з відповідними додатками, у яких, наприклад, зафіксована адреса Інтернет-сторінок, які підозрюваний використовував з метою реклами або пропозицій придбати наркотики;

- обшук приміщень: а) за місцем проживання, навчання або роботи підозрюваного; б) де здійснювались незаконні операції з наркотиками; в) у яких підозрюваний ймовірно перебував під час виходу у мережу Інтернет;

- тимчасове вилучення записів камер спостережень, у яких зафіксовано перебування підозрюваного у приміщеннях чи інших місцях, де він виходив у мережу Інтернет (Інтернет клуби, зони покриття WI-FI тощо), комп'ютерного обладнання та засобів комунікації, які використовував підозрюваний;

- направлення запитів до Інтернет-провайдерів стосовно надання інформації щодо користувачів Інтернет-сайтів та власників поштових скриньок;

- направлення запитів до банків та банківських установ щодо надання інформації про рахунки, які належать юридичним та фізичним особам, які використовувались під час отримання коштів за збут наркотиків, а також про рух коштів по таких рахунках;

- призначення судових експертиз щодо: вилучених наркотиків, обладнання та предметів для їх виготовлення та вживання – хімічна (протягом доби); вилучених комп'ютерних платформ – комп'ютернотехнічна; вилучених слідів рук – дактилоскопічна, затриманої особи – наркологічна, психіатрична тощо.

При встановленні осіб, які займаються збутом наркотичних засобів з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем або технологій, важливо розуміти, що це не обов'язково особи, котрі володіють навичками написання комп'ютерних програм, оскільки будь-який сайт чи програму можна замовити або придбати. Кримінальні правопорушення цієї категорії у більшості випадків вчиняються групою осіб: одна особа створює відповідні Інтернет-ресурси, а інші члени групи – здійснюють виготовлення та доставку наркотиків,

організують їх збут, забезпечують отримання коштів від збуту та вживають заходи конспірації злочинної діяльності. **Пошук осіб**, причетних до незаконного обігу наркотичних засобів за допомогою мережі Інтернет, вимагає значних витрат часу, засобів, а також ретельної організаційної роботи та її планування. У сприятливих умовах встановити таких осіб можна, наприклад, за результатами перегляду записів камер відеоспостереження, які встановлено у приміщеннях де використовувались певні зони WI-FI-зв'язку, де збувальник наркотиків виходив у мережу Інтернет; відбитками слідів пальців рук, що залишилися на портативних носіях інформації (флеш-пам'ять, диски), клавішах, частинах комп'ютерної платформи, за результатами здійснення оперативним підрозділом оперативно-розшукових заходів тощо.

Варто пам'ятати, що швидке, повне та неупереджене розслідування кримінальних правопорушень у цілому залежить від того, наскільки оперативно та якісно проведені першочергові слідчі (розшукові) та негласні слідчі (розшукові) дії, яка доказова база зібрана слідчими та оперативними підрозділами на початковому етапі досудового розслідування.

У кримінальних провадженнях щодо збуту наркотичних засобів **підлягають доказуванню (з'ясуванню) наступні обставини:**

- наявність факту незаконних дій з наркотичними засобами (факт незаконного розповсюдження інформації щодо купівлі/продажу наркотиків за допомогою мережі Інтернет, а також осіб, які причетні до розміщення такої інформації; факт спілкування продавця з покупцями наркотиків з приводу їх збуту, що здійснювалось за допомогою мережі Інтернет чи іншим способом, тощо);
- де, коли і за яких обставин вчинено кримінальне правопорушення, пов'язане з наркотиками (зокрема, схема оплати за придбані наркотики та осіб, які причетні до отримання вказаних коштів);
- особа, яка вчинила діяння та відомості щодо притягнення її раніше до кримінальної (адміністративної) відповідальності за аналогічні діяння;
- наявність обставин, що обтяжують покарання;

-відомості, що вказують на вчинення кримінального правопорушення однією особою чи групою осіб, встановлення ролі кожного члена групи (хто займався організацією, збутом, заготівлею і т.ін.);

- кількість вилучених наркотичних засобів і візновиднаркотиків;
- спосіб виготовлення наркотичних засобів;
- використане для виготовлення наркотичних речовин обладнання;
- сировина, що використовувалася для виготовлення наркотичних засобів, джерело її постачання;
- чи залучалися неповнолітні особи до вживання наркотиків;
- які обставини сприяли вчиненню цього кримінального правопорушення.

Під час допиту осіб, які підозрюються у збуті наркотичних засобів з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем або технологій, окрім загальних обставин, слідчий повинен встановити:

- чи має підозрюваний з числа друзів осіб, які притягалися до кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення у сфері незаконного обігу наркотиків;
- чи вживає особа наркотики, якщо так, то які, з якого часу, їх дозування;
- протягом якого часу підозрюваний займається розповсюдженням наркотиків;
- хто є ініціатором та організатором схеми збуту наркотиків з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем або технологій;
- хто допомагав у організації створення такої схеми;
- яким чином використовувалась мережа Інтернет для збуту наркотиків;
- де та за які кошти було придбане комп'ютерне обладнання та засоби комунікації, що використовувались у злочинних цілях;
- які Інтернет-ресурси використовувались для розміщення реклами та пропозицій щодо продажу наркотиків;
- хто створював чи допомагав у створенні Інтернет-сайту, як, коли, при яких обставинах познайомились (установчі дані, адреса, телефон);

- яким саме Інтернет-провайдером користувався та під яким ім'ям користувача («нікнеймом»);
- яка назва Інтернет-сайту, щовикористувався для продажу наркотиків;
- як часто змінювалися контактні дані (телефон, E-mail, Skype, Viber, WhatsApp та ім'я користувача);
- скільки Інтернет-сайтів було створено або використано для організації продажу наркотиків;
- з якого місця та в який час виходив у мережу Інтернет з метою ознайомлення з пропозиціями купівлі/продажу наркотичних засобів;
- який це був сайт або сторінка, тип даного Інтернет-ресурсу (назва чату, блогу, сайту, назва електронної пошти e-mail), які у них URL-адреси та які на ній контактні дані було використано: E-mail, ICQ, Skype;
- під яким ім'ям (логіном) представлявся, яким чином домовлявся з покупцем про придбання наркотиків та який спосіб збуту наркотиків був рекомендований (контактний чи безконтактний);
- які Інтернет-ресурси використовувались для подальшого придбання наркотиків (назва чату, сайту, номер ICQ, назва електронної пошти e-mail);
- яким чином одержувались гроші від продажу наркотиків;
- з якою фінансовою установою мав договір про переказ коштів від збуту наркотичних засобів;
- як створювалась (у разі наявності) юридична особа, яка укладала договір про перерахування грошових коштів, на кого вона була оформлена;
- на кого, коли та при яких обставинах відкривався банківський рахунок;
- яким чином проводилась конвертація та легалізація коштів, перевірка надходження грошових коштів;
- які банківські термінали для цього використовувались;
- які методи конспірації використовував наркозбувальник з метою маскування своєї протиправної діяльності тощо.

Під час обшуку за фактами незаконного збуту наркотичних засобів з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем або технологій, слідчому потрібно звертати увагу на предмети, щовказують на:

1. *Використання комп'ютерного обладнання та засобів комунікації у протиправних цілях* (комп'ютерне обладнання та засоби комунікації, комплектуючі деталі до них, цифрові модеми провідного та безпроводного Інтернет-зв'язку, засоби цифрового відео- та аудіо- зв'язку (веб-камери, мікрофони, фото- відео-техніка (якщо повідомлення про знаходження чи наявність наркотиків надходило у відео- або фото- форматі), телефонні апарати мобільного зв'язку (вказавши номери IMEI), картки поповнення рахунку операторів Інтернет-зв'язку та стільникового телефонного зв'язку, телефонні SIM-картки операторів стільникового телефонного зв'язку, використані пластикові пакування карток поповнення рахунку операторів Інтернет-зв'язку та SIM-карток операторів мобільного телефонного зв'язку).

2. *Оплату за вчинені протиправні дії з наркотиками* (паперові чеки банківських установ про отримання грошових коштів, договори з банком чи банківськими установами про відкриття банківського рахунку, установчі документи про створення підприємства, установи, організації чи фізичної особи; пластикові магнітні картки банківських установ, кошти, які були предметом оперативної закупівлі наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів; інші документи, які підтверджують здійснення грошових обороток (накладні, розписки, чеки, декларації, договори тощо); кошти, цінності, інші предмети, які могли бути отримані в результаті вчинення протиправної діяльності).

З метою збирання доказів за фактом збуту наркотиків, чинне кримінальне процесуальне законодавство України передбачає використання спеціальних знань у формі проведення *судових експертиз, участі спеціаліста в слідчих (розшукових) діях, консультативної діяльності спеціаліста*.

Відповідно до п. 1 ст. 242 КПК України експертиза проводиться експертною установою, експертом або експертами, яких залучають сторони кримінального провадження або слідчий суддя за клопотанням сторони захисту

у випадках та порядку, передбачених статтею 244 КПК України, якщо для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження, необхідні спеціальні знання. Фактичною підставою для призначення експертизи є потреба в наукових, технічних або інших спеціальних знаннях, які необхідні для вирішення завдань кримінального провадження. До спеціальних пізнань належать знання у певній галузі науки, техніки, мистецтві або ремеслі та інших окремих сферах людської діяльності. Зокрема для встановлення вищезазначених фактів та обставин кримінального провадження щодо збуту наркотичних засобів з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем або технологій доцільно залучати фахівців, які мають відповідні спеціальні знання та професійні навички в галузі комп'ютерних технологій, наприклад: інженерів-програмістів, системних адміністраторів та ін.

Порядок та підстави залучення експерта до участі в розслідуванні визначається ст.ст. 242–244 КПК України. Питання про те, чи необхідні спеціальні знання для вирішення питань, що виникли, слідчий вирішує самостійно, крім випадків обов'язкового проведення експертиз, які передбачені ч. 2 ст. 242 КПК України.

У кримінальних провадженнях за фактом збуту наркотичних засобів особливо важливе значення має своєчасне вирішення трьох категорій експертних завдань:

- 1) класифікаційних (встановлення належності об'єктів до стандартизованого або довільного класу);
- 2) діагностичних (виявлення слідів наркотиків, встановлення стану об'єктів; існування факту і його особливостей; встановлення причинно-наслідкових зв'язків, часу факту тощо);
- 3) ідентифікаційних (ототожнення цілого об'єкта, встановлення єдиного джерела походження).

До основних експертиз, що вирішують ідентифікаційні питання при розслідуванні збуту наркотиків є дактилоскопічна і почеркознавча експертизи. До основних видів судових експертиз, що вирішують ключові у даних категоріях проваджень питання, відносяться наступні:

-експертиза наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів. Слідчому під час підготовки до призначення експертизи наркотичних засобів необхідно дотриматись наступних рекомендацій: рідина, що направляється на дослідження, повинна бути герметично закрита; тверді сипучі речовини загортають у щільний папір, щоб у ньому небуло ушкоджень, нічого не просипалося; кожен об'єкт повинен бути поміщений у відповідну упаковку, щоб невідбулося змішування зразків дослідження; категорично забороняється використовувати для упаковки шприців зоголеними ін'єкційними голками непрозорі пакети; всі упаковки повинні бути забезпечені пояснювальними текстами, правильно опечатані. Іноді практичні працівники вважають, що відбір зразків речовин не вимагає застосування спеціальних прийомів. В результаті відбір зразків носить спрощений характер (наприклад, проводиться злив верхнього шару рідини без урахування осідання важких фракцій; від маси неоднорідного сипучої речовини відбирається одна проба і т.ін.). Внаслідок цього на експертизу надходять зразки речовин, які не є репрезентативними, що призводить до неповноцінних висновків, викликає необхідність додаткового відбору проб, веде до затягування слідства. Об'єктами експертизи наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів є речовини, що включені до «Переліку наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів»¹⁵.

За вилученими речовинами рекомендовано наступний перелік питань:

1) Чи містять представлені на дослідження об'єкти наркотичні, психотропні речовини або прекурсори? Якщо так, то які саме, яка їхня маса, об'єм?

2) Чи мають вилучені в різних місцях або у осіб наркотичні засоби психотропні речовини або прекурсори загальне джерело походження (однакові фізико-хімічні показники, якісний та кількісний склад)?

¹⁵Постанова КМ України «Про затвердження Переліку наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів» №770 від 6 травня 2000 року (Редакція від 09.04.2021) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/770-2000-%D0%BF#Text>

3) Чи використовувалася представлена на дослідження рослинна маса для виготовлення наркотиків? Чи є в ній сліди наркотичних засобів? Якщо так, то яких саме?

4) Чи мають представлені на дослідження речовини спільну родову (групову) належність?

5) Який вміст наркотично активних компонентів у речовинах?

6) Чи є серед представлених об'єктів хімічні речовини, які використовуються при виготовленні наркотичних засобів або психотропних речовин (яких саме)? Якщо так, то які і на яких стадіях вони використовуються?

7) Чи маються серед представлених об'єктів хімічні речовини, які використовуються під час виготовлення наркотичних засобів або психотропних речовин (яких саме), якщо так, то які і на яких стадіях вони використовуються? (Для вирішення питання надається протокол допиту підозрюваного або надано надруковані листи синтезу наркотичного засобу або психотропної речовини.)

8) Чи являються надані на дослідження зразки рослин рослинами, які вміщують наркотичні та психотропні алкалоїди?

За вилученим обладнанням рекомендовано наступний перелік питань:

1) Чи є на представлених об'єктах (предметах) сліди (залишки, нашарування) наркотичних засобів, психотропних речовин, прекурсорів або інших речовин? Якщо так, то яких і яка їх маса?

2) Чи можуть представлені на дослідження предмети використовуватися для виготовлення (синтезу) наркотичних засобів, психотропних речовин або прекурсорів? (Для вирішення питання надається протокол допиту підозрюваного або надано надруковані листи синтезу наркотичного засобу або психотропної речовини.)

За вилученими записами рекомендовано наступний перелік питань:

1) Чи наявні у вилучених записах описи методик виготовлення (здійснення синтезу) наркотичних засобів або психотропних речовин? Якщо так, то яких саме?

2) Чи можливо виготовлення (здійснення синтезу) наркотичних засобів або психотропних речовин згідно з описом?

- **судово-фармакологічна експертиза** є необхідною, оскільки видів та найменувань ліків, їх виробників стає все більше, а якість лікарських препаратів і відповідність їх терапевтичному застосуванню викликає багато питань. Фармацевтична експертиза відрізняється від біологічної та експертизи наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів завданнями, об'єктами, методами дослідження та спеціальними знаннями, що потрібні експерту для її проведення. Призначається вказана експертиза у разі необхідності вирішення наступних **питань, що ставляться перед експертом**:

- 1) чи є дана речовина лікарським препаратом, якщо так, то яким саме;
- 2) чи є на аналізованому об'єкті залишки фармацевтичних засобів, якщо так, то яких саме;
- 3) чи є в поданих ліках які-небудь домішки, якщо так, то які саме й у яких кількостях;
- 4) чи можуть дані ліки застосовуватися без призначення лікаря;
- 5) якщо аналізована речовина є лікарським засобом, який порядок його відпуску в лікарських цілях, чи може він видаватися аптеками без рецепта лікаря, усяких формах і яка кількість відпуску за одним рецептом, тощо;

- **судова хіміко-технологічна експертиза** призначається у разі необхідності **вирішення таких питань**:

- 1) чи мають представлені на дослідження об'єкти спеціальне хіміко-технологічне призначення, якщо так, то яке саме;
- 2) чи можуть представлені на дослідження об'єкти використовуватися для рафінування, екстракції або інших дій, в результаті яких відбувається перетворення наркотичних засобів, психотропних речовин або прекурсорів наготові до використання форми наркотичних засобів чи психотропних речовин;
- 3) чи є на представлених об'єктах сліди (залишки, нашарування)наркотичних засобів, психотропних речовин, прекурсорів або інших речовин, якщо так, то яких саме і яка їх вага;

4) чи є на рукописах описи методик виготовлення наркотичних засобів або психотропних речовин, якщо так, то яких саме;

5) чи можливе виготовлення наркотичних засобів або психотропних речовин згідно з описом; чи можливе виготовлення наркотичних засобів або психотропних речовин згідно зі схемами та описами їхнього отримання, які викладені в протоколі допиту обвинуваченого (підозрюваного);

- **судово-біологічна експертиза** призначається з метою встановлення належності речовини рослинного походження до конкретного біологічного роду, виду та ін., а також виявлення мікрооб'єктів зазначеного походження в будь-якій масі або на предметах обстановки місця події (предметах-носіях); встановлення спільної родової (групової) належності декількох порівнюваних об'єктів; установлення належності об'єктів біологічного походження до одного цілого; визначення біологічних характеристик стану об'єкта (стадії розвитку рослини, причин та часу змін її стану, механізму пошкодження та ін.) при призначенні зазначеної експертизи, *перед експертом ставляться наступні питання:*

1) яка природа даного об'єкту? Якщо він рослинного походження, то яка його таксономічна належність,

2) чи є дана рослина наркомісткою, якщо так, то до якого виду вона відноситься,

3) чи аналогічні дані рослини зразкам рослин, вилучених з місця посіву,

4) чи могли за певний період статися ті або інші зміни в розвитку рослинного об'єкту;

- **судово-агротехнічна експертиза** призначається у разі необхідності вирішення наступних питань експертом:

1) представлені посіви культур мають дикий або культурний характер (експерту при цьому надаються дані про розташування рослин, відстаней між кущами, стану доглянутості, щільності посівів, висоти кущів, відсотка зайнятої під рослинами площі присадибної ділянки та інші дані),

2) у який фазі вегетації знаходяться рослини, виявлені на даній ділянці; який можна очікувати врожай на даній ділянці посіву, тощо;

Вживання окремих видів наркотиків може призводити до психічного розладу особи, а також появи у неї ознак психічного захворювання. Для діагностування таких фактів у провадженнях щодо збуту наркотичних засобів може бути призначено судово-психіатричну експертизу. Предметом такої експертизи є визначення психічного стану осіб, в конкретні проміжки часу та відносно певних обставин, що має доказове значення для органів досудового слідства та суду. Призначається у випадках, коли є дані, що викликають сумнів щодо осудності чи можливості в конвертний період усвідомлювати свої дії або керувати ними.

До критеріїв призначення судово-психіатричної експертизи у кримінальних провадженнях щодо збуту наркотичних засобів відносяться:

- відомості про те, що особа перебувала або перебуває під наглядом психоневрологічного або наркологічного диспансеру, або перебувала на лікуванні в психіатричному або наркологічному лікувальному закладі, визнавалась раніше неосудною та знаходилась на примусовому лікуванні, має інвалідність по психічному захворюванню,
- відомості про те, що особа була звільнена від служби в армії у зв'язку з психічним розладом,
- відомості про те, що особа навчалась у школі для розумово відсталих,
- відомості про неправильну або дивну поведінку особи у період, який передував кримінальному правопорушенню, дані про незвичайну поведінку обвинуваченого, підсудного в період скоєння діяння, що йому інкримінується, або поведінку, яка не адекватна ситуації під час проведення з ним судових або слідчих дій,
- відомості з показань свідків, родичів, знайомих, із виробничих і побутових характеристик про особливості поведінки (недоречні висловлювання та вчинки, немотивовані приступи збудження, судомні приступи, інтелектуальна неспроможність, спроби самогубства тощо), які розглядались свідками як прояви психічних розладів,

- повідомлення особи про свої хворобливі переживання та суб'єктивні відчуття, які можуть свідчити про наявність будь-яких розладів психічної діяльності,
- відомості про перенесені захворювання головного мозку (черепно-мозкові травми, менінго-енцефаліти, порушення мозкового кровообігу тощо) або тяжкі соматичні захворювання, які супроводжуються психічними порушеннями.

На вирішення судово-психіатричної експертизи можуть бути поставлені такі питання:

1) Чи страждала особа в період вчинення правопорушення будь - ким психічним захворюванням, чи проявлявся у неї тимчасовий розлад психічної діяльності?

2) Чи страждає особа на сьогоднішній день будь-яким психічним захворюванням? Якщо особа страждає нині психічною хворобою, то яких заходів медичного характеру вона потребує (лікування на загальних підставах, примусове лікування в психіатричній лікарні за місцем проживання, примусове лікування в психіатричній лікарні спеціального типу чи системи)?

3) Якщо в особи є відхилення психіки, то чи не позбавляють вони її здатності усвідомлювати свої дії і керувати ними?

4) Чи страждає особа хронічним алкоголізмом, чи не потребує вона з цього приводу примусового лікування?

5) Чи здатна особа (обвинувачуваний, потерпілий, свідок), з урахуванням індивідуально-психологічних і вікових особливостей та стану розумового розвитку, правильно сприймати обставини, що мають значення у справі та давати щодо них правильні показання?

Видом судово-психіатричної експертизи є **судово-психологічна експертиза**, яка призначається з метою встановлення конкретних індивідуально-психологічних особливостей, емоційно-вольових властивостей учасників кримінального процесу, встановлення здатності психічно здорових свідків, потерпілих, підозрюваних (з урахуванням їх індивідуально-психологічних, вікових особливостей, рівня психічного розвитку) правильно

сприймати обставини, які мають значення для розслідування, та давати про них правильні показання, тощо.

Підвидами судово-психологічної експертизи, що можуть призначатися у кримінальних провадженнях за фактом збуту наркотичних засобів є:

а) судово-психологічна експертиза індивідуально-психологічних особливостей підозрюваного, обвинуваченого, що призначається з метою встановлення індивідуально-психологічних особливостей підозрюваного, обвинуваченого, які мають юридичне значення.

Основні питання, що ставляться на вирішення експертам:

1) які індивідуально-психологічні особливості має підекспертна особа?

2) чи має підекспертна особа такі індивідуально-психологічні особливості, як (зазначається, які саме особливості особистості мають значення для слідства чи суду: підвищена агресивність, імпульсивність, підкореність, жорстокість, підвищена збудливість, ригідність, нерішучість тощо)?

3) які психологічні особисті якості та провідні мотиваційні чинники поведінки має підекспертна особа? У якому зв'язку вони перебувають з обставинами, що досліджуються у справі?

4) чи могли індивідуально-психологічні особливості підекспертної особи суттєво вплинути на її поведінку під час скоєння нею інкримінованих дій?

б) судово-психологічна експертиза здатності неповнолітнього підозрюваного, обвинуваченого у повній мірі усвідомлювати значення своїх дій та керувати ними. Вказана експертиза проводиться у відповідності до п. 4 ч.1 ст. 91, п. 1 ч.1 ст. 485 КПК України та ч.2 ст. 486 КПК України.

Основними питаннями (завданнями), що ставляться на вирішення експертизи є:

1) чи здатна неповнолітня особа, виходячи з рівня її розумового розвитку, індивідуально-психологічних особливостей та конкретних обставин справи (вказати яких саме) у повній мірі усвідомлювати значення своїх дій?

2) чи здатна неповнолітня особа, виходячи з рівня її розумового розвитку, індивідуально-психологічних особливостей та конкретних обставин справи (вказати яких саме) у повній мірі керувати своїми діями?

3) чи має неповнолітня особа відхилення у психічному розвитку, які не є виявами психічного захворювання? Якщо має, то якими саме є їх ознаки?

в) судово-психологічна експертиза здатності свідка або потерпілого правильно сприймати обставини, які мають значення для провадження, і надавати про них правильні свідчення.

Питання, що ставляться на вирішення експертизи:

1) чи здатна підекспертна особа, з урахуванням її емоційного стану, індивідуально-психологічних особливостей та рівня розумового розвитку правильно (адекватно) сприймати обставини, що мають значення у справі, і давати про них відповідні (адекватні) показання?

2) чи вплинули і яким чином індивідуальні властивості психічних процесів підекспертної особи (указати залежно від того, що має значення по справі: пам'ять, увага, сприймання, мислення, особливості емоційних реакцій чи функціонування сенсорних процесів: зір, нюх, слух, тощо) на адекватність сприйняття нею особливостей та змісту ситуації (зазначити наявні ознаки ситуації), що досліджується у справі, на їх відтворення у показаннях?

3) чи має свідок (потерпілий) виражену схильність до фантазування?

4) чи має свідок (потерпілий) виражену схильність до навіювання?

г) судово-психологічна експертиза комунікативної діяльності особи, зафіксованої у відеозапису. Зазначена експертиза проводиться у випадках, коли підозрюваний (обвинувачений, потерпілий, свідок) відмовляється від своїх первинних показань, стверджуючи, що надав їх не самостійно, а під психологічним впливом, або слідуючи інформації про подію злочину, попередньо повідомлену йому іншими особами (наприклад, оперативними працівниками, слідчим та ін.).

Питання, що вирішуються судово-психологічною експертизою за матеріалами відеозапису слідчої дії:

1) які психологічні особливості має процес відтворення особою обстановки та обставин подій (за матеріалами відеозапису слідчих дій, проведених за участю цієї особи)?

2) яка психологічна характеристика комунікативної діяльності особи (прізвище, ім'я, по батькові) у процесі відтворення нею подій (вказати, яких саме подій), під час проведення (вказати дату) за її участю слідчої дії (за матеріалами відеозапису вказаної слідчої дії)?

3) чи наявні у поведінці особи психологічні особливості, що властиві для самостійного, несамостійного відтворення нею певних подій під час проведення за її участю відповідної слідчої дії?

4) чи є у відеозаписі відтворення обстановки та обставин подій (дата проведення) за участю особи (прізвище, ім'я, по батькові) ознаки здійснення на неї психологічного впливу з боку осіб, які приймали участь у проведенні даної слідчої дії?

Для виконання експертизи необхідні: аутентичний відеозапис та протокол відповідної слідчої дії (можливо надати ксерокопію, завірену належним чином).

Різновидом судово-психіатричної експертизи є **судово-наркологічна експертиза**, що призначається з метою встановлення чи страждає підозрювана особа наркоманією, токсикоманією і чи потребує застосування до неї примусових заходів медичного характеру.

На вирішенні даної експертизи можуть бути поставлені наступні питання:

1) чи знаходиться особа, яка обстежується в стані наркотичного сп'яніння?

2) чи є ознаки вживання наркотичних чи психотропних засобів, якщо так, то які саме засоби особа вживала і давність їх вживання?

3) яким способом вводився в організм наркотичний засіб і в якій кількості?

4) чи є на тілі даної особи сліди введення в організм наркотичних засобів, якщо так, то який їх характер, локалізація, кількість?

5) чи є особа наркотично залежною, якщо так, то на протязі якого часу?

б) чи страждає особа на алкоголізм чи наркоманію, якщо так, то чи потребує лікування і чи не протипоказано воно їй?

- **комп'ютерно-технічна експертиза** призначається для встановлення наявності на носіях інформації необхідних відомостей (про відвідування певних сайтів, створення і розміщення рекламних оголошень на певних Інтернет сторінках). Для дослідження інформації, що міститься на комп'ютерних носіях, експерту надається сам комп'ютерний носій, а за потреби комп'ютерний блок (комплекс комп'ютерних засобів, до складу якого входить досліджуваний носій). Для збереження наданих на дослідження носіїв інформації в робочому стані вони надаються в окремих пакуваннях; системні блоки персональних комп'ютерів надаються в пакуваннях, що унеможливлюють доступ до носіїв інформації безпосередньо чи підключення системного блока до мережі живлення. Для встановлення відповідності програмних продуктів певним параметрам експерту надається носій з копією досліджуваного програмного продукту або програмного коду. З метою визначення, які саме об'єкти слід надати експерту в кожному конкретному випадку, а також як їх відбирати для дослідження, доцільно отримати консультацію експерта (спеціаліста) в галузі комп'ютерної техніки. Комп'ютерна експертиза включає безліч підвидів, які найчастіше використовуються у комплексному дослідженні з іншими видами експертиз, наприклад криптографічною, відеофоноскопичною і т.д., що дозволяє незалежним експертам надати об'єктивні ґрунтовні висновки.

Рекомендований перелік питань при призначенні комп'ютерно-технічної експертизи комп'ютерів, системних блоків комп'ютерів та їх комплектуючих, серверів, ноутбуків, жорстких дисків, флеш-накопичувачів, модемів, маршрутизаторів та ін.:

1) Чи міститься на даному носії інформація стосовно (зазначити, яка інформація цікавить) і у якому вигляді?

2) Чи містить носій досліджуваного комп'ютера інформацію про певні (зазначити, які саме) дії користувача?

3) Чи піддавався досліджуваний накопичувач певним процедурам з метою знищення інформації?

4) Чи могла бути створена зазначена інформація на цьому комп'ютері чи вона перенесена з іншого носія?

5) Яким чином інформація (зазначити, яка саме) перенесена до досліджуваного комп'ютера (носія)?

6) Яка технологія та хронологія створення електронного документа (зазначити електронний документ та певний зміст)?

7) Які атрибути (час друку, редагування, створення, видалення тощо) файлів, що містять інформацію стосовно... (зазначити зміст)?

8) Чи містить накопичувач інформації досліджуваного комп'ютера певне (зазначити, яке саме - встановлене, не встановлене) програмне забезпечення?

9) Які функціональні несправності мають дане комп'ютерне обладнання або його окремі складові та пристрої і як ці несправності впливають на роботу обладнання в цілому?

10) Чи можливо виконання певних дій за допомогою даного програмного продукту?

11) Чи можливе вирішення певного завдання за допомогою даного програмного продукту?

12) Чи реалізовані у даному програмному продукті (програмному коді) функції, передбачені технічним завданням на його розробку?

Орієнтовний перелік вирішуваних питань для експертизи програмних продуктів (комп'ютерних програм, баз даних тощо):

1) Чи знаходяться у працездатному стані надані на дослідження об'єкти?

2) Чи містяться на наданих на дослідження об'єктах серед наявних та видалених даних інформація у вигляді файлів текстових документів, таблиць що містять ключові слова: «...», «...», «...»? Якщо так, то які атрибути (дата та час створення, редагування, друку, видалення тощо) мають ці файли?

3) Чи містить накопичувач інформації досліджуваного комп'ютера програмне забезпечення (зазначити яке саме, назву)? Якщо так, то яка його версія, дата установки?

4) Чи містить носій досліджуваного об'єкта інформацію про певні (зазначити конкретно, які саме) дії користувача?

5) Які мережеві налаштування має операційна система наданого на дослідження комп'ютера?

6) Чи містяться на носії відомості щодо мережевої активності користувача (історія відвідування сайтів мережі Інтернет, історія завантаження файлів, або історія роботи окремого програмного продукту - вказати якого), якщо так, то які саме?

7) Чи міститься на носіїв інформація про відвідування Інтернет-сайту (вказати конкретну адресу Інтернет-сайту)?

8) Чи містяться на наданому на дослідження носії відомості про листування користувачів засобами електронного зв'язку (електронної пошти, текстове листування у програмах обміну повідомленнями)?

9) Чи відбувалося підключення зовнішніх носіїв інформації до наданого на дослідження комп'ютера? Якщо так, то яких і коли саме?

Рекомендований перелік питань при призначенні комп'ютерно-технічної експертизи мобільного телефону:

1) Чи мають у пам'яті до наданого на дослідження мобільного телефону (SIM-карти) списки контактів (телефонна книга), SMS та MMS повідомлення від абонентів, історія викликів (журнал дзвінків)? Якщо так, то прошу скопіювати їх зміст на оптичний носій ?

2) Чи мають у пам'яті до наданого на дослідження мобільного телефону відомості про листування користувачів у додатках призначених для спілкування в мережі Інтернет («Viber», «Skype», «Telegram», «WhatsApp» та інші)? Якщо так, то чи містять вони інформацію щодо історії повідомлень та дзвінків. Прошу скопіювати виявлену інформацію на наданий носій.

3) Чи мають у пам'яті до наданого на дослідження мобільного телефону графічні файли (цифрові фотографії користувача), відеофайли, аудіофайли створені програмою диктофону? Якщо так, то прошу скопіювати їх на наданий носій.

Для дослідження мобільних телефонів у документі про призначення експертизи має бути наданий письмовий дозвіл ініціатора на часткову зміну властивостей досліджуваного об'єкта;

- **телекомунікаційна експертиза** призначається з метою пошуку та фіксації даних про вчинення провпорушення з використанням електронних платіжних систем, крипто валют та інших віртуальних коштів. Об'єктами експертизи телекомунікаційних систем та засобів є телекомунікаційні системи, засоби, мережі і їх складові частини та інформація, що ними передається, приймається та обробляється. Проведення телекомунікаційної експертизи передбачає отримання доступу до інформаційних ресурсів та систем, апаратного та програмного забезпечення, що відповідає за функціонування електроніки, електротехніки, радіотехніки, мобільних комунікацій і т.д.

Рекомендований перелік питань при призначенні телекомунікаційної експертизи:

- 1) Які тип, марка, модель телекомунікаційного засобу (системи)?
- 2) Чи в робочому стані знаходиться телекомунікаційний засіб (об'єкт)?
- 3) Які характеристики підключень до мережі має телекомунікаційний засіб?
- 4) Чи змінювались користувачем телекомунікаційної мережі налаштування окремих пристроїв, у який час, які їх значення?
- 5) Який загальний характер підключень до телекомунікаційної мережі виконував об'єкт (телекомунікаційна система, засіб)?
- 6) За допомогою яких програмних засобів здійснювалось підключення до телекомунікаційної мережі?
- 7) Яка топологія апаратних засобів, об'єднаних у телекомунікаційну систему?
- 8) Чи відповідає функціонування телекомунікаційного засобу (системи) технічній документації?
- 9) Які технічні характеристики (параметри) має телекомунікаційний засіб (система)?

- 10) Чи мав місце факт доступу до телекомунікаційної системи та в який спосіб?
- 11) Чи мало місце використання ресурсів та інформації в телекомунікаційній системі та в який спосіб?
- 12) Чи мав місце факт передачі (отримання) інформації в телекомунікаційній системі та в який спосіб?
- 13) Чи є ознаки втручання в роботу телекомунікаційної системи?
- 14) Чи могли апаратні засоби об'єднуватись у телекомунікаційну мережу та за якими ознаками?
- 15) Які шляхи маршрутизації даних у телекомунікаційній системі?
- 16) Чи можливо використання телекомунікаційного засобу (обладнання) для вказаних цілей?

5. Аналіз електронних даних по наркозлочинах, які вчиняються з використанням можливостей кіберсфери

Схема вчинення сучасних наркозлочинів передбачає застосування широковідомих методик спецслужб з обміну певними предметами через систему схованок, які у наркосередовищі називають «кладами» або «закладками». Підвищена конспіративність описуваного виду злочинів передбачає відсутність особистих контактів між учасниками схеми. Спілкування між співучасниками та клієнтури зі збувачем відбувається з використанням можливостей кіберсфери. Враховуючи наведене, для ефективного документування описаної категорії злочинів правоохоронним органам доводиться проводити аналіз великої кількості даних в електронному вигляді.

Серед головних видів електронних даних, з якими доводиться мати справу правоохоронним органам в досліджуваному контексті, є:

1 База даних з особистими даними закладників, яка, як правило, зберігається в організатора, комірника або оператора, тому їх ідентифікація може допомогти виявити усі нижні ланцюги організованого злочинного угруповання.

2. Відомості про криптовалютні трансакції. Слід враховувати, що розрахунки за великі партії наркотичних та/або психотропних речовин можуть відбуватися у криптовалюті. Також криптовалюта використовується для відмивання коштів, одержаних від наркаторгівлі. У цьому випадку відслідковування руху коштів є досить складним завданням для правоохоронних органів, зважаючи на вбудовані механізми знеособлення, закладені в алгоритми роботи криптовалют. Виведення грошей у готівку з гаманців є слабким елементом у ланцюгу передачі коштів. За допомогою аналізу деталей такого виведення найбільш ймовірно визначити учасників обміну криптовалюти.

Під час розслідування кримінальних правопорушень, де фігурують криптовалюти, зокрема біткоїн, вхідним для аналізу є біткоїн-адреса – ідентифікатор, з яким в розподіленій базі даних асоційований певний баланс

біткоїн-монет. Біткоїн-адреси можуть бути представлені в двох форматах Base58 і Bech32.

Для витрачання коштів з біткоїн-адреси (формування транзакції), у залежності від типу адреси, потрібно знати один або декілька приватних (секретних) ключів. Адресі, що починається з цифри 1 відповідає один приватний (секретний) ключ, знання якого дозволяє підписувати транзакцію при витрачанні коштів з цієї адреси. Адресі, що починається з цифри 3, поставлено у відповідність декілька приватних ключів. В цьому випадку залежно від визначеного сценарію для підпису транзакції потрібно використати або всі або певну кількість ключів з усіх.

Адреса є анонімною і не містить інформації про власника. Генерація адреси здійснюється відповідним програмним забезпеченням локально без підключення до мережі біткоїн.

Одна людина може мати необмежену кількість біткоїн-адрес. Кожного разу для отримання коштів можна створювати нову адресу. Програмне забезпечення біткоїн-гаманця може оперувати будь-якою кількістю адрес, або кожна адреса може обслуговуватися окремим гаманцем.

Усі затверджені транзакції (ті, що потрапили у блокчейн) у вигляді блоків із зазначенням суми, адреси-відправника і адреси-отримувача знаходяться у вільному доступі та доступні для ознайомлення на різноманітних ресурсах Інтернету. Будь який користувач може завантажити увесь актуальний журнал біткоїн-транзакцій (блокчейн), що надає принципову можливість побудувати ланцюг руху коштів між різними біткоїн-адресами.

На рис. 1 показана структура однієї з транзакцій.

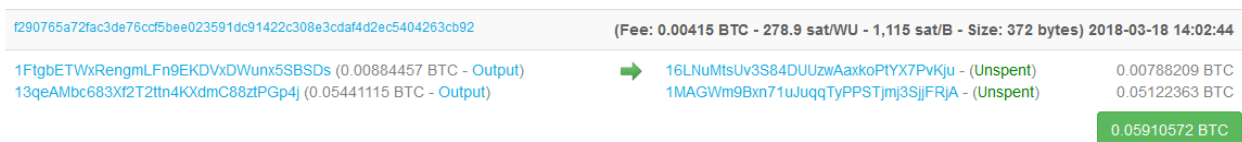

Рис. 1. Структура біткоїн-транзакції

На рис. 1 можна побачити, що унікальний номер транзакції:

f290765a72fac3de76ccf5bee023591dc91422c308e3cdf4d2ec5404263cb92,

імовірно одна особа (якщо не застосовувались засоби додаткової анонімізації) володіє двома рахунками з відповідними балансами:

1FtgbETWxRengmLFn9EKDVxDWunx5SBSDs (0.00884457 BTC),

13qeAMbc683Xf2T2ttn4KXdmC88ztPGp4j (0.05441115 BTC),

оскільки ініціює одночасно два перекази на дві адреси, з яких монети ще не витрачені:

16LNuMtsUv3S84DUUzwAaxkoPtYX7PvKju - (Unspent) 0.00788209 BTC,

1MAGWm9Bxn71uJuqqTyPPSTjmj3SjjFRjA - (Unspent) 0.05122363 BTC.

Імовірно, що одна із адрес отримання, належить ініціатору транзакції, куди він перераховує остачу. Таким чином, можна відслідкувати ланцюг руху коштів з виходу певної адреси на вхід іншої (інших).

З метою ускладнення аналізу біткоїн-транзакцій в глобальній мережі з'явилися ресурси, що пропонують послуги «мікшування» шляхом прийняття спочатку на одну адресу або кілька адрес коштів від багатьох користувачів, а потім у випадковому порядку і з різною затримкою в різних транзакціях переказ коштів на адреси, що наперед визначені користувачами сервісу мікшування. Також, існує метод підвищення анонімності CoinJoin, який не потребує наявності третьої довіреної сторони, а передбачає об'єднання переказів в одну транзакцію від декількох користувачів.

Наявні біткоїн-адреси за допомогою пошукових сервісів потенційно можливо зв'язати із IP адресою, доменним ім'ям, електронною поштою, обліковим записом користувача якого-небудь сервісу, ідентифікатором соціальних мереж, тощо. Анонімність біткоїн-адреси втрачається під час обміну монет біткоїн на фіатну (звичайну) валюту в обмінних сервісах, біржах тощо.

У якості засобу автоматизації пошуку та побудови схеми відношень різних ідентифікаторів біткоїн-транзакцій можна використовувати безкоштовну програму Maltego Community Edition (maltego.com) із встановленим трансформатором аналізу біткоїн ідентифікаторів. Приклад побудови логічної схеми транзакцій між певними адресами наведений на рис. 2.

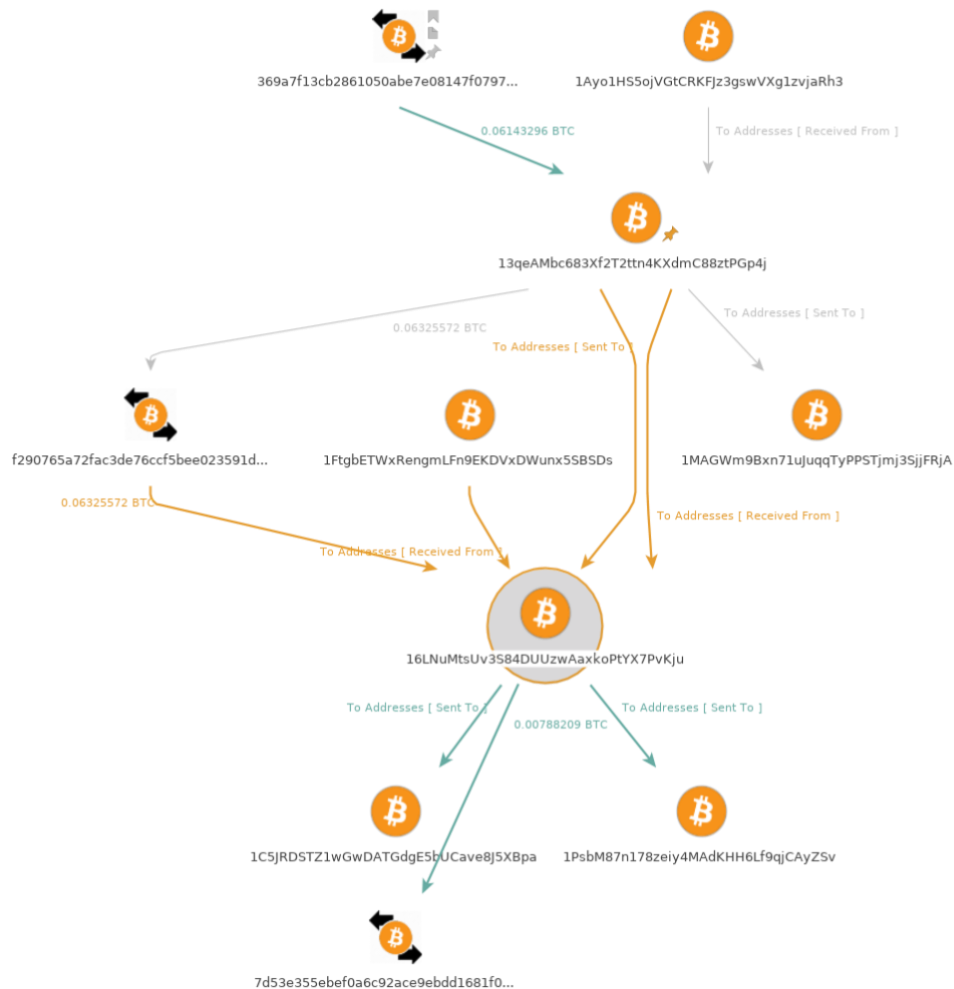

Рис. 2. Приклад побудови логічної схеми транзакцій між певними адресами в Maltego Community Edition

Проведений аналіз засвідчив, що серед інструментів аналізу в роботі правоохоронних органів також можна застосовувати:

- bitcointerview.info – для візуалізації транзакцій;
- github.com/mikispag/bitiodine – для аналізу біткоїн блокчейн з можливістю кластеризації;
- github.com/BitcoinOpReturn/OpReturnTool – для вилучення OP_RETURN метаданих з біткоїн блокчейн;
- blockchain.info – для швидкого виконання базових функцій аналізу транзакцій;
- anyblockanalytics.com – для аналізу руху різних криптовалют;
- Chainalysis, Elliptic, Ciphertrace, Blockchain Inspector – для аналізу ризиків, пов'язаних з біткоїн-транзакціями.

Одним з потужних інструментів аналізу є платформа crystalblockchain.com, яка дозволяє проводити ризик-аналіз Bitcoin (BTC), Bitcoin Cash (BCH), Ethereum (ETH), Ethereum tokens: ERC20 & ERC721, Litecoin (LTC), Tether (USDT), Ripple (XRP).

Основною аналітичною цінністю сервісу Crystal Expert є база ідентифікованих та неідентифікованих володільців (entities) біткоїн-адрес, що підтримується в актуальному стані. На момент написання роботи база містила 3299 володільців біткоїн-адрес (Bitcoin Entities), які розділені на наступні типи: автомати покупки/продажу біткоїн; кримінальні торгові майданчики в TOR мережі; суб'єкти надання нелегальних послуг за криптовалюту через TOR мережу; криптовалютні біржі з градацією ризику відмивання грошей; шахрайські обмінники криптовалют; сайти азартних ігор; нелегальні сервіси з оплатою криптовалютою; майнери криптовалют; сервіси мікшування; легальні онлайн сервіси надання послуг, пов'язаних із криптовалютою; сервіси онлайн гаманців; некласифіковані сервіси, що пов'язані з криптовалютою; системи обробки криптовалютних платежів; програми – вимагачі криптовалют; шахрайські ресурси, пов'язані з криптовалютами; адреси, на які виводились вкрадені монети.

Кожному типу володільця (entity type) або володільцю біткоїн-адрес (entity) призначається або розраховується оцінка ризику (Risk Score) на підставі імовірної участі у протиправній діяльності та легальності походження коштів. Налаштування власного профілю шкали оцінки ризику дозволяє враховувати особливості розслідування.

Наприклад, для визначеного на рис. 3 профілю шкали оцінки ризику, величина ризику неідентифікованих володільців біткоїн-адрес (Unnamed Entity), які отримують і відправляють кошти через проміжні біткоїн-адреси, показана на рис. 4. Зміна профілю шкали оцінки ризику призводить до зміни величини ризику для тих же неідентифікованих володільців біткоїн-адрес.

Entity type	Risk Score	Receiving direction	Sending direction
Darknet Marketplace	100%	None	High
Exchange With High ML Risk	25%	High	None
Gambling	75%	High	High
Ransom	50%	High	High

Рис. 3. Тестовий профіль № 1 шкали оцінки ризику

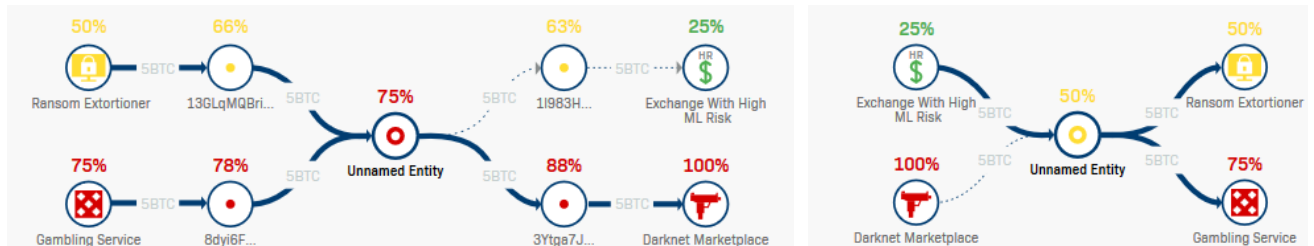

Рис. 4. Обчислений згідно з тестовим профілем № 1 ризик неідентифікованих володільців біткоїн-адрес

Crystal Expert містить 5 основних і 2 додаткових інструменти розслідування.

Інструмент «Справи (Cases)» призначено для управління розслідуваннями у вигляді справ. Тут можна створювати нові справи і переглядати поточні. Сторінка справи містить основні деталі, адреси, візуалізації та відстеження, додані до справи.

Інструмент «Дослідник (Explorer)» призначений для дослідження транзакцій, блоків та адрес, а також відображення інформації про ідентифікованих володільців біткоїн-адресів, їх типів, основних майнерів та курс біткоїна.

Інструмент «Відстеження (Tracking)» дозволяє відстежувати у часі подальший рух коштів за визначеною транзакцією або групи транзакцій. Відстеження може виявити, чи потрапили вихідні кошти з визначеної транзакції до ідентифікованого володільця біткоїн-адрес, наприклад, біржі або платіжного процесора, що, в свою чергу, може дозволити ідентифікувати через відповідні правові процедури власника вихідної біткоїн-адреси.

Інструмент «Монітор (Monitor)» в основному призначений для compliance-офіцерів фінансових інституцій, дозволяє за налаштованими правилами перевіряти ступінь ризикованості (Risk Score) певних транзакцій.

Інструмент «Інформаційна панель (Dashboard)» розділений на секції інформування користувача про створені і збережені ним: справи, візуалізації, переліки відстеження руху коштів, закладки сторінок аналізу адрес, блоків транзакцій, транзакцій та володільців адрес.

При дослідженні в основному інструменті «Дослідник» певної біткоїн-адреси Crystal надає інформацію про категорію володільця адреси, поточний баланс, кількість транзакцій, поточний стан, дати першої і останньої активності, величину ризику (Risk Score) щодо імовірної участі у кримінальній діяльності і кримінальності походження коштів.

Тут же для володільця цієї адреси відображається загальна якісно-кількісна діаграма взаємодії (отримання і відправлення коштів) з іншими ідентифікованими володільцями біткоїн-адрес із зазначенням величини ризику (рис. 5).

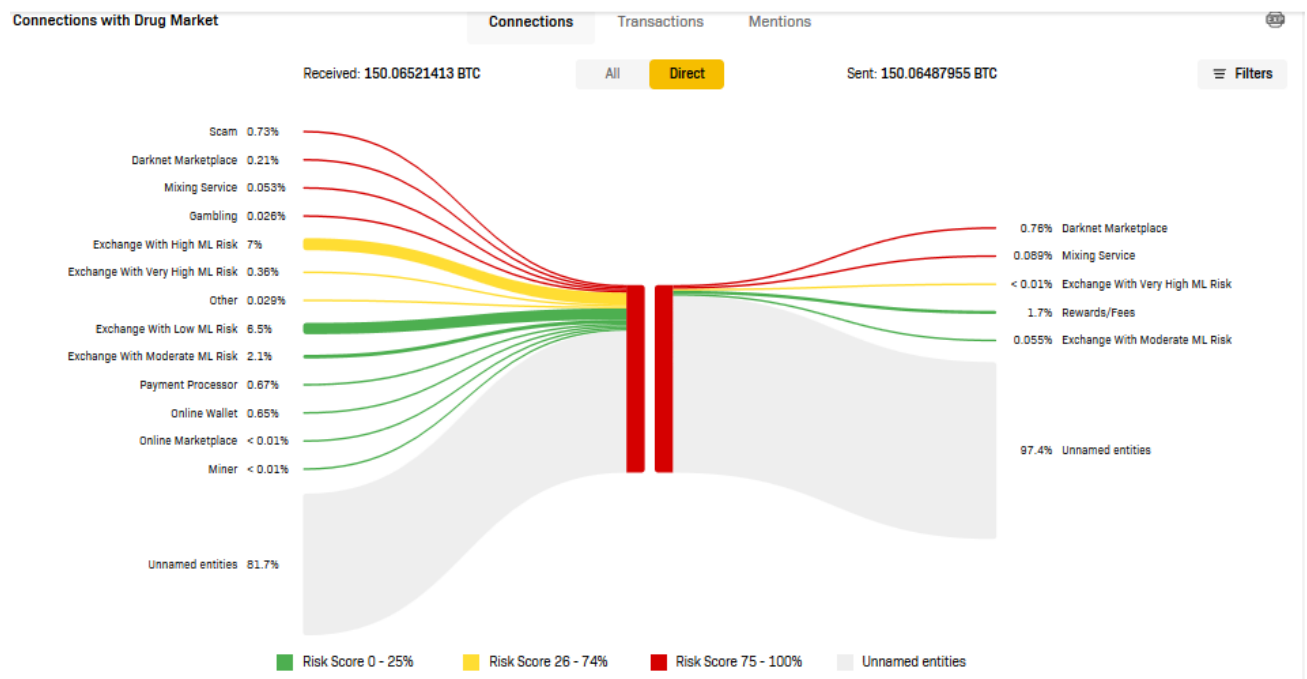

Рис. 5. Якісно-кількісна діаграма взаємодії (отримання і відправлення коштів) певної біткоїн-адреси з іншими ідентифікованими володільцями біткоїн-адрес

Через інструмент «Візуалізація (Visualization)» транзакції з досліджуваною біткоїн-адресою можна представити у вигляді графа (рис. 6) та керувати відображенням його вузлів.

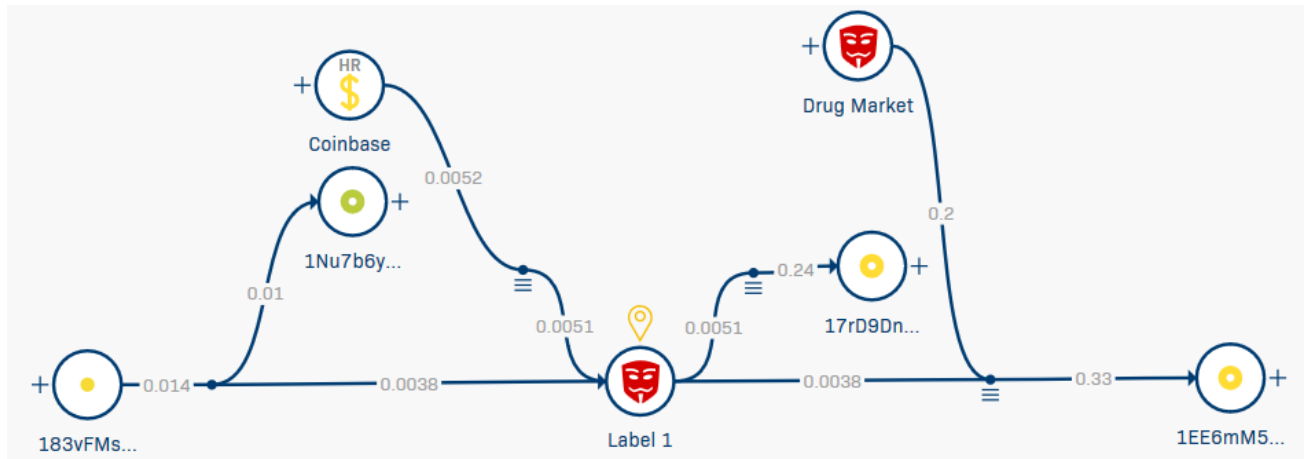

Рис. 6. Візуалізація транзакцій з досліджуваною біткоїн-адресою

З огляду на зазначений функціонал платформа Crystal Expert може ефективно забезпечувати розслідування кримінальних правопорушень, в яких фігурують визначені криптовалюти.

3. Інформація про наркокрамницю та її учасників, розміщена в мережі Інтернет. Процес ідентифікації учасників наркоугруповання у загальному випадку передбачає рух від оператора, контакти якого можна зустріти на рекламних оголошеннях. Такі оголошення можуть бути розміщені як у фізичному середовищі, так і в мережі Інтернет. Протягом документування оголошень необхідно звернути особливу увагу на час розміщення повідомлення, його мову та стиль написання. Така інформація може допомогти встановити як приблизний час початку здійснення правопорушення, так і місце розташування автора повідомлення.

Суттєву допомогу в ідентифікації правопорушників може надати ретроспективний аналіз користувачів таких майданчиків як Legalizer, BigBro Labs тощо, які використовуються особами, причетними до наркоторгівлі для рекламування своїх послуг, обговорення «товару» тощо. Практика показала, що аналіз старих постів того чи іншого користувача, виставлених ним претензій в так званий «арбітраж» тощо може допомогти його ідентифікувати.

При аналізі накопичених відомостей слід звернути особливу увагу на наступні категорії осіб:

- раніше засуджених за злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів;
- працівників установ, пов'язаних з хімією та фармакологією;

- медичних працівників;
- студентів та випускників технічних вишів, які є обізнаними у сфері комп'ютерних технологій та схильні до вчинення протиправних дій;
- студентів та випускників медичних та фармацевтичних вишів, у тому числі коледжів;
- переселенців із зони проведення операції об'єднаних сил, які знаходяться у скрутному матеріальному становищі;
- діючих та колишніх працівників правоохоронних органів, обізнаних у сфері протидії наркозлочинності та/або комп'ютерних технологій.

При перевірці осіб, особисті дані яких з'явилися під час розслідування у тому чи іншому контексті, слід також звертати увагу на їх близьких, які можуть підходити під одну або декілька з наведених категорій.

4. Відповіді установ, підприємств, організацій щодо ідентифікаторів, використовуваних фігурантами. У даному випадку мова передусім йде про аналіз відповідей установ, через які одержуються кошти від споживачів наркотичних засобів. Діяльність онлайн-наркокрамниць передбачає часте відвідування Інтернету його учасниками. При цьому через збої в програмному чи апаратному забезпеченні, самовпевненість, недостатнє знання правопорушниками інформаційних технологій тощо при зверненні до гаманців з коштами, одержаними від споживачів, може фіксуватися реальна IP-адреса обладнання правопорушників, що дає змогу правоохоронцям у подальшому їх ідентифікувати, здійснивши належний аналіз відповідних електронних документів.

Усі відповідні відомості слід витребувати не лише у паперовому, але й електронному вигляді для подальшого аналізу з використанням спеціалізованого програмного забезпечення (формат xls,xlsx тощо).

Практика засвідчує, що найбільш слабким місцем у діяльності угруповання є ланцюжок передачі коштів. Саме його вивчення часто дає змогу встановити організатора вчинення злочину. Із часом злочинці втрачають пильність, припускаються помилок в бажанні пришвидшити або іншим чином спростити одержання коштів, зменшити комісійні витрати тощо. Все це грає на

руку правоохоронцям та допомагає документувати діяльність злочинного угруповання. Так, наприклад, аналіз трансакцій виведення коштів з наркомагазину з використанням банківських платіжних карт може допомогти виявити на перший погляд незначні деталі, які вказуватимуть на особу організатора злочинної схеми. У якості відповідних слідів можна виділити оплату за комунальні послуги, послуги таксі, поповнення рахунку телефону тощо.

Під час аналізу даних у табличному форматі, що стосуються руху коштів по гаманцях та карткових рахунках, потрібно враховувати декілька важливих нюансів:

1) під час одержання даних по електронних гаманцях повні номери банківських платіжних карток, як правило, надаються на окремому аркуші, при цьому їх перелік може не містити всіх номерів карток з розділів, присвячених руху коштів. Для того, щоб у подальшому якомога повніше замінити неповні номери карток повними, потрібно зібрати повні номери карток з усіх файлів відповідей про гаманці та занести їх до окремого файлу. Відповідну таблицю в подальшому слід використовувати для заміни значень неповних номерів карток повними;

3) для коректного розрахунку за формулами слід привести дані в таблицях до належного формату. Так, наприклад, нерідко у таблицях суми переведених коштів вказуються у форматі «***.***». Враховуючи, що Excel сприймає числа, якщо ціла та дробова частини числа розділено комою, слід замінити крапки на коми у відповідних полях таблиці;

4) для автоматизації підрахунку даних для їх занесення в протокол потрібно активно застосовувати фільтри табличних процесорів за різними полями.

Для того, щоб ефективно перевірити правильність складання протоколів огляду документів про гаманці та картки, а також уявляти цілісну картину про структуру, обсяги та напрямки платежів, потрібно узагальнити інформацію по всіх гаманцях та представити її в окремому табличному файлі. Цей файл може складатися з аркушів з:

- назвами гаманців/карток, у яких узагальнено інформацію по окремих гаманцях;

- узагальненою інформацією по всіх картках;

- узагальненою інформацією по всіх гаманцях;

- повною узагальненою інформацією по всіх картках і гаманцях.

Для проведення розрахунків може бути використано такі формули:

1) для заміни неповних номерів карток повними:

$=ЕСНД(ВІПР(X2; 'C:\...\[FullCards.xls] FullCards'!A2:B1492;2;ЛОЖЬ);X2)$, де

$X2$ – клітинка, яка містить неповний номер картки, на аркуші з інформацією про рух коштів;

$'C:\...\[FullCards.xls] FullCards'!A2:B1492$ – повний шлях до таблиці, де у полі А міститься перелік неповних номерів карток для усіх гаманців, а у полі В – перелік повних номерів карток для усіх гаманців;

2) для підрахунку кількості трансакцій за певним ідентифікатором (номером гаманця, картки тощо):

$=СЧЁТЕСЛИ('Назва'!$X:$X;Y2)$, де

Назва – назва аркушу з інформацією про поповнення;

X – поле з повними номерами карток на аркуші з інформацією про рух коштів (одержується за попередньою формулою);

$Y2$ – відповідна клітинка з поля, в якому містяться повні номери карток, присутніх на аркушах з інформацією про рух коштів;

3) для підрахунку кількості трансакцій по картках в файлі узагальнення, а також для підрахунку загальної суми поповнення/виведення коштів за певним ідентифікатором (номером гаманця, картки тощо):

$=СУММЕСЛИ('Назва'!$X:$X; "="&Y2;'Вивід коштів з гаманців'!$Z:$Z)$, де

Назва – назва аркушу з інформацією про поповнення;

X – поле з повними номерами карток на аркуші з інформацією про рух коштів;

Y2 – відповідна клітинка з поля, в якому містяться повні номери карток, присутніх на аркушах з інформацією про рух коштів;

Z – поле з сумами поповнень на аркуші з інформацією про рух коштів.

Підсумкові дані можна розмістити на окремих аркушах в окремому файлі Excel. Структура відповідних таблиць на всіх аркушах буде однаковою, тому для збирання даних з них можна скористатися такою процедурою:

1) в програмі Excel (версія 2016 і вище) слід відкрити вкладку «Дані» та натиснути кнопку «Скласти запит» → «З файлу» → «З книги», після чого обрати файл з підготовленими аркушами з узагальненою інформацією по кожному гаманцю;

2) у вікні навігатора обрати будь-який аркуш та натиснути кнопку «Правка»;

3) у панелі «Застосовані кроки» видалити все, крім пункту «Джерела»;

4) у полі «Kind» за допомогою фільтра слід прибрати зайві дані, залишаючи тільки ті аркуші, які потрібні для узагальнення. За необхідності слід натиснути кнопку «Використати перший рядок в якості заголовку». Можна також видалити всі допоміжні поля, крім «Name» і «Data»;

5) розгорнути дані в єдину таблицю, для чого, натиснувши подвійну стрілку в полі «Data», прибрати позначку «Використовувати вихідне ім'я стовпця в якості префіксу» та натиснути «ОК»;

6) у разі потреби в таблиці, що відкрилася, потрібно видалити за допомогою фільтру заголовки таблиць, що повторюються на початку даних з кожного доданого аркушу, та порожні рядки;

7) у панелі «Властивості» вказати ім'я запиту та на вкладці «Головна» натиснути кнопку «Закрити та завантажити»;

8) у разі додавання нових аркушів та необхідності їх включення до узагальнених даних, потрібно перейти на аркуш із створеним запитом та натиснути кнопку «Оновити».

Дані з отриманої підсумкової таблиці можуть бути використані для узагальнення інформації щодо руху коштів по всіх картках та гаманцях.

Для візуалізації руху коштів, побудови ієрархічної структури елементів та виділення відповідних кластерів корисно застосовувати додаткове програмне забезпечення як от Maltego IBM або i2 Analyst's Notebook. З метою уникнення перевантаження побудованої схеми даними у параметрах зв'язків достатньо вказувати їх кількість. Таким чином, на підсумковій схемі буде видно структуру транзакцій та їх кількість.

При складанні протоколів огляду електронних гаманців, банківських платіжних карток тощо слід перевіряти встановлені номери мобільних телефонів на предмет їх використання в месенджерах. Результати такої перевірки, інформацію про спільні картки для виведення коштів з різних гаманців, картки з найбільшими сумами виведення слід зафіксувати в протоколі.

Під час документування роботи наркомагазину правоохоронцям також варто дізнатися розмір середньої щомісячної винагороди закладників та операторів. Вказане робиться для того, аби у подальшому під час аналізу транзакцій по гаманцях та відповідних банківських платіжних картках можна було висунути припущення про належність окремих карток певним категоріям співучасників. Так, якщо щомісячна винагорода оператора становить 20-30 тис. грн., то відповідно приблизно таке надходження на місяць має відбуватися на закріплену за ним картку.

5. *Електронні дані, вилучені під час оглядів місця події та обшуків.* Варто пам'ятати, що за згаданою категорією злочинів значна частина доказової інформації зберігається в електронному вигляді. Тому під час проведення обшуків, а також огляду вилучених засобів комп'ютерної техніки потрібно зосередитись на правильному збиранні такої інформації. Один з найбільш сучасних алгоритмів криміналістичного вилучення електронної інформації було запропоновано у роботі «Особливості огляду засобів комп'ютерної техніки».

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Інструкція з організації діяльності слідчих підрозділів Національної поліції України, затверджена наказом МВС України від 06.07.2017 № 570. База даних. Законодавство України. Верховна Рада України. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0919-17#Text> (дата звернення: 05.01.2022).

2. Інструкція з організації проведення та оформлення експертних проваджень у підрозділах судових експертиз і експертних досліджень у підрозділах Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України : затверджена наказом МВС України від 17.07.2017 № 591, зареєстрована наказом Міністерства юстиції України від 18.08.2017 № 1024/30892 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL:<http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1024-17> (дата звернення: 01.04.2018).

3. Наказ ГП України, МВС України, СБ України, АДПС України, МФ України, МЮ України «Про затвердження Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні» 16.11.2012 № 114/1042/516/1199/936/1687/5 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0114900-12#Text> (дата звернення: 12.01.2022).

4. Про затвердження Положення про Департамент протидії наркозлочинності Національної поліції України : наказ Національної поліції України від 17.11.2015 № 95.

5. Про затвердження Положення про Департамент кіберполіції Національної поліції України : наказ Національної поліції України від 10.11.2015 № 85.

6. Про стимулювання ринку криптовалют та їх похідних в Україні: проект Закону № 7183-1 від 10.10.2017 // База даних «Законодавство України» / Верховна рада України. URL: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=62710&pf35401=436015> (дата звернення: 01.04.2018).

7. Роз'яснення щодо правомірності використання в Україні «віртуальної валюти/крипто валюти» Bitcoin. Національний банк України. 10.11.2014. (дата звернення: 01.04.2018).

8. Розслідування злочинів, пов'язаних із незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, прекурсорів, отруйних, сильнодіючих речовин, отруйних сильнодіючих речовин, лікарських засобів із використанням сучасних телекомунікаційних та інших технологій: метод. рекомендації / М. Цуцкарідзе, С. Гайду, О. Юхно, В. Бурлака, В. Носов та ін. Х.: Харківський національний університет внутрішніх справ; «Факт», 2021. 188 с. (Серія «Бібліотека слідчого і детектива: проблеми кримінального процесу і криміналістики»).

9. Особливості розслідування злочинів, пов'язаних із незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, прекурсорів, отруйних, сильнодіючих речовин, отруйних сильнодіючих лікарських засобів із використанням сучасних телекомунікаційних та інших технологій: наук.-метод. рекомендації / О. О. Юхно, Т.П. Матюшкова, В. А. Коршенко та ін. За загальною редакцією доктора юридичних наук, професора О.О. Юхна. Видання друге, доповнене і перероблене [Серія «Бібліотечка слідчого і детектива: проблеми кримінального процесу»]. На замовлення Головного слідчого управління Національної поліції України. Х.: Костанта; Харківський національний університет внутрішніх справ. 2020. 144 с.

10. Коршенко В. А. Теоретичні та методичні основи судової телекомунікаційної експертизи : автореферат дис. на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність. Харківський національний університет внутрішніх справ. Х., 2017. 19 с.

11. Особливості досудового розслідування незаконного виробництва, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання чи збуту наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів в умовах нового кримінального процесуального та оперативно-розшукового законодавства :

наук.-метод. реком. К. Л. Бугайчук, О. О. Савченко, Н. О. Прибиткова. Х. : ХНУВС, 2015. 99 с.

12. Офіційний сайт Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. засл. проф. М.С. Бокаріуса». URL: <https://www.hniise.gov.ua/7-products.html> (дата звернення: 12.01.2022).

13. Офіційний сайт Харківського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України. URL: <https://ndeks.kh.ua/> (дата звернення: 12.01.2022).

14. Кваліфікація та розслідування злочинів, пов'язаних із незаконним збутом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів за допомогою мережі Інтернет: метод. реком. О. Ю. Татаров, О. М. Стрільців, В. Б. Школьний та ін. К.: ГСУ МВС України, Нац. акад. внутр. справ, 2012. 30 с.

15. Идеальная площадка. Торговля наркотиками быстро переходит в Интернет // Корреспондент.net. 15 квітня 2015, 11:02. URL: <http://korrespondent.net/ukraine/events/3503719-ydealnaia-ploschadka-torhovlia-narkotykamy-bystro-perekhodyt-v-ynternet> (дата звернення: 01.04.2018).

16. Наркаторговцы занимались майнингом криптовалюты в Украине. Delo.ua. 22 січня 2018, 21:01. URL: <https://delo.ua/economyandpoliticsinukraine/narkotorgovcy-zanimalis-majningom-kriptovaljuty-338232/> (дата звернення: 01.04.2018).

17. Постанова КМ України «Про затвердження Переліку наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів» №770 від 6 травня 2000 року (Редакція від 09.04.2021) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/770-2000-%D0%BF#Text> (дата звернення: 12.01.2022).

18. Манжай О. В. Особливості огляду засобів комп'ютерної техніки // *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2016. № 3 (74). С. 111-120.

19. Как разводят на биткоинах: украинцы зарабатывают и теряют целые состояния на криптовалюте // Антикор. 14 грудня 2017, 16:12. URL: <https://m.antikor.com.ua/articles/209536->

kak_razvodjat_na_bitkoinah_ukrainsy_zarabatyvajut_i
_terjajut_tselye_sostojaniya_na_kriptovaljute.

20. Глушко С. Майнинг криптовалют в Украине: 2018 год может стать решающим // Судебно-юридическая газета. 09.01.2018. URL: <https://sud.ua/ru/news/publication/114785-mayning-kriptovalyut-v-ukraine-2018-god-mozhet-stat-reshayuschim> (дата звернення 01.11.2020).

21. О. Турчинов: Развитие рынка криптовалют не может заливаться поза увагою держави. URL: <http://www.rnbo.gov.ua/news/2965.html> (дата звернення 01.11.2020).

22. Идеальная площадка. Торговля наркотиками быстро переходит в Интернет // Корреспондент.net.15.04.2015. URL: <http://korrespondent.net/ukraine/events/3503719-ydealnaia-ploschadka-torhovlia-narkotykam-bystro-perekhodyt-v-ynternet> (дата звернення - 01.11.2020).

23. Справу організованої групи закладників наркотиків і психотропів, яка працювала через Інтернет-магазин, направлено до суду. Інформаційне Агенство Інтерфакс-Україна. 20.08.2019 р. URL: <https://ua.interfax.com.ua/news/general/608065.html> (дата звернення 01.11.2020).

24. Організованій злочинній групі повідомлено про підозру у збуті наркотиків в особливо великих розмірах на Луганщині. Офіс Генерального прокурора. 10 червня 2020 р. URL: https://www.gp.gov.ua/ua/regions_news_detail?_m=publications&_c=view&_t=rec&id=274611 (дата звернення 01.11.2020).

25. Наркаторговцы занимались майнингом криптовалюты в Украине // Delo.ua. 22.01.2018 р. URL: <https://delo.ua/economyandpoliticsinukraine/narkotorgovcy-zanimalis-majningom-kriptovaljuty-338232> (дата звернення 01.11.2020).

26. Кіберполіція та підрозділи протидії наркозлочинності співпрацюватимуть для припинення розповсюдження наркотиків через Інтернет. Урядовий портал. 06.09.2019 р. // URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/kiberpoliciya-ta-pidrozdili-protidiyi->

narkozlochinnosti-spivpracyuvatimut-dlya-pripinennya-rozpovsyudzhennya-narkotikiv-cherez-internet (дата звернення 01.11.2020).

27. Справу організованої групи закладників наркотиків і психотропів, яка працювала через Інтернет-магазин, направлено досуду. Інформаційне Агенство Інтерфакс-Україна. 20.08.2019 р. URL: <https://ua.interfax.com.ua/news/general/608065.html> (дата звернення: 01.11.2020).

28. Наказ ГП України, МВС України, СБ України, АДПС України, МФ України, МЮ України «Про затвердження Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні» 16.11.2012 № 114/1042/516/1199/936/1687/5 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0114900-12#Text>

29. Про оперативно-розшукову діяльність. Закон України 18.02.1992 № 2135-XII База даних. Законодавство України. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17#Text> (дата звернення: 05.01.2022).

30. Закон України «Про судову експертизу» від 25.02.1994 № 4038-XII (Редакція станом на 01.01.2022) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#p65> (дата звернення: 12.01.2022).

31. В Харькове накрыли интернет-магазин наркотиков // Сегодня. 15.06.2017 р. URL: <https://www.segodnya.ua/regions/kharkov/v-harkove-nakryli-internet-magazin-narkotikov-1030432.html> (дата звернення 01.11.2020).

32. Кримінальний процесуальний кодекс України: станом на 05.01.2022 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 12.01.2022).

33. В Харькове накрыли интернет-магазин наркотиков // Сегодня. 15.06.2017 р. URL: <https://www.segodnya.ua/regions/kharkov/v-harkove-nakryli-internet-magazin-narkotikov-1030432.html> (дата звернення – 01.11.2020).